

HİZMET FİNANSMANINDA ZİMMETTE KİRALAMA MODELİ VE FİKHÎ TEMELLERİ

Dr. Mustafa ÇAKIR*

Özet: Kira sözleşmeleri, mal ve hizmet ihtiyaçlarının temininde en az alışveriş kadar ihtiyaç duyulan bir muamele türüdür. Günümüzde İslami finans alanındaki inovatif çabalar doğrultusunda, yapısal olarak alışverişe göre daha esnek özelliklere sahip kira modeline dayalı pek çok finansman yöntemi ortaya çıkmıştır. Kamu ve özel sektörün finansman ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir potansiyele sahip olan kira sözleşmelerinin, aslı unsurları muhafaza edilerek geliştirilen yeni versiyonlarıyla toplumun hizmet ihtiyaçlarına faizsiz yollarla cevap verilmesi hedeflenmektedir. Bu çalışmada, toplum tarafından sıklıkla ihtiyaç duyulan hizmetlerin faizsiz yollarla finanse edilmesinde kira ve alt kiralama sözleşmeleri üzerinden tasarlanan modern bir ürünün yapısal özellikleri, meşruiyet zemini ve uygulamadan kaynaklı bazı problemler fikhî boyutlarıyla ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hizmet, Finansman, Kira, Menfaat, Zimmet.

The Model of al-Ijarah al-Mawsufah Fi al-Dhimmah (Forward Ijarah) In The Service Financing and Its Islamic Jurisprudential Basics

Abstract: Lease contracts are kinds of treatments those are necessary as much as shopping, in the supply of goods and services. In the line with innovative efforts in today's Islamic finance, many financing methods have emerged based on the lease model, which is structurally more flexible than shopping. It is aimed to respond to the service needs of the society in interest-free ways with the new versions developed by preserving the essential elements of the lease contracts, which have an important potential in meeting the financing needs of the public and private sectors. In this study, the structural features, legitimacy of the product and some problems arising from the implementation of a modern product designed over the lease and sub-lease contracts for the financing of the services that are frequently needed by the society through interest-free means are discussed with their Islamic jurisprudential dimensions.

Keywords: Service, Financing, Lease, Benefit, Embezzlement.

GİRİŞ

İnsanoğlu ekonomik ihtiyaçlarının önemli bir kısmını mal ve hizmet alım satımına dayalı sözleşmeler yoluyla karşılar. Mülk yoluyla sahip olunamayan varlıklardan faydalanabilmenin önemli bir yolu da kira sözleşmeleridir. Kira sözleşmeleri, menkul ve gayrimenkul gibi fiziken mevcut varlıkların menfaatine dayalı olabileceği gibi, birey ya da kurumlar tarafından sunulacak iş ve hizmetlerin satın alınması şeklinde de düzenlenebilmektedir.

* Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı, hoca_mustafa_@hotmail.com

Değişen zaman ve şartların ortaya çıkardığı farklı türden ihtiyaçlar, bunların finanse edilmesi noktasında uygun yöntem arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Geçmişten farklı olarak günümüzde önemli bir maliyet gerektiren eğitim, sağlık, seyahat vb. gereksinimlerin finanse edilmesinde hizmet temelli kira sözleşmeleri, konvansiyonel kredi işlemlerinin önemli bir alternatifi olarak görülmektedir. Böylelikle hem nakit paranın olmayışı sebebiyle ihtiyaç duyulan hizmetlerden mahrum kalınmaması, hem de hizmet sunan taraflar için ticari faaliyete dayalı yeni bir yatırım alanı sağlanması mümkün olmaktadır.

Günümüz finans dünyasında kira temelli sözleşmelere dayalı finansal ürünlerin önemli oranda artış göstermiş olduğundan söz edilebilir. Artan finansman ihtiyaçları ve özellikle İslamî finans kuruluşlarının yeni finansal modeller ortaya koyabilme arayışı, kira sözleşmelerinin tabiatına uygun bir kısım yeni modeller üretme çabasını da beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada, söz konusu arayış ve çabaların bir sonucu olarak, son yıllarda tartışılmakta olan, menfaat ve hizmetlerin tayin edilen belli vasıf ve şartlar üzerinden zimmette sabit bir borç haline getirildiği kira sözleşmelerinin fikhî temelleri ve bu kapsamda öne çıkan bazı problemler üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın, alanında ilk olma gibi bir iddiası yoktur. Nitekim zimmette kiralama uygulamalarını ele alan genel nitelikli ve bu makalede de kendilerinden istifade edilmiş kaynak niteliğinde bazı çalışmalar bulunmaktadır.¹ Ancak görülebildiği kadarıyla bu konuda Türkiye’de akademik düzeyde ve yerel uygulamaları pratik boyutuyla ele alan bir çalışma henüz kaleme alınmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmada, günümüz İslami finans sektöründe bir finansman yöntemi olarak benimsenen hizmet finansmanı uygulamaları, Türkiye boyutu da göz önünde bulundurularak zimmette kiralama modeli temelinde ele alınacak, uygulamalardan kaynaklı bazı tartışma noktaları fikhî açıdan aydınlatılmaya çalışılacaktır.

1 Konu hakkında tespit edebildiğimiz ve bu makalede de kendilerinden istifade edilen müstakil bazı çalışmalar şunlardır: Cüyûsî - Şattî, “Temvîlu’l-menâfi’ ve’l-hidemât fi’l-müessesâti’l-masrifîyye el-İslâmiyye el-Ürdüniyye”; Sa’dî, *İcâretü’l-mevsûf fi’z-zimme*; Nassâr, “el-İcâretü’l-mevsûfe fi’z-zimme fikhen ve tatbikan”; Dirşevî, *Akdü icâreti’l-mevsûf fi’z-zimme*; Şâviş, “Eseru’li-İcâre fi temvîli menâfi’i’t-ta’lim fi’l-fikhi’l-İslâmî”; Hevâmile, “Tahkiku re’yi’l-Hanefiyye fi hükmi’l-icâreti’l-mevsûfe fi’z-zimme”; Monawer – Akhtarzaite, “Dispute Over the Legality of Al-Ijârah Al-Mawsûfah Fi Al-Dhimmah: A Survey of Fiqhi opinions”.

I. FIKIHTA KİRA SÖZLEŞMESİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Fikhî bir kavram olarak kira (icâre); belli menfaatlerin mülkiyetinin ücret karşılığı devir ve temlikini konu edinen bir sözleşme türü olarak tanımlanır.²

Kur'ân-ı Kerîm'de, gerek geçmiş ümmetlerden bahseden ayetler bağlamında, gerekse müslümanlar arasındaki hukuki ilişkileri düzenleyen ayetlerde, emeğin ücret karşılığı kiralanmasından söz edilmektedir.³

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bizzat yapmış olduğu ve bazı hükümlerini beyan ettiği⁴ kira sözleşmelerinin meşruiyeti konusunda İslam âlimleri görüş birliği içerisinde.⁵ Bu konuda her ne kadar bazı kaynaklarda Mutezilî âlim Ebû Bekr Abdurrahmân b. el-Esamm'ın (ö. 200/816), akdin konusundaki belirsizlik (garar) sebebiyle kira sözleşmesini caiz görmediği ifade edilmişse de, icmâya aykırı bu görüşe itibar edilmeyeceği fakihler tarafından özellikle belirtilmiştir.⁶

İnsanların bilgi, beceri ve servet mülkiyeti konusunda eşit özelliklere sahip olmayışı, onların birbirlerine ait mal, menfaat, sanat ve hizmetlerden faydalanmasını gerekli kılmaktadır. Zira maddi imkânlar bakımından her birey ihtiyaç duyduğu şeyi mülk edinme şansına sahip olamamaktadır. Ancak hayatın normal seyrinde devam edebilmesi için ihtiyaç duyulan hizmet ve menfaatlere de bir şekilde ulaşabilme zarureti vardır. Bu bakımdan, kira sözleşmelerinin, hem ihtiyaçların karşılanması hem de bir kazanç ve yatırım vasıtası olarak meşru kılınmış olduğundan söz edilebilir.⁷

Kira sözleşmelerinin, hukukî yapısı bakımından kıyasa uygun olup olmaması konunun doktrinde tartışılan bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Sözleşmenin, henüz ortada olmayan menfaati konu edinmesi yönüyle aslında var olmayan bir şeyin (madûm) satışı mahiyeti taşıdığını belirten İslam âlimleri, bu tür bir işlemin kıyasa aykırı olmakla birlikte insanların maslahatı, kolaylaştırma ve istihsan gibi ilkelere dayalı olarak meşru kılındığı kanaatindedir.⁸ Menfaatin, kendisine bağlı olduğu varlık sebebiyle hükmen mevcut olduğunu söyleyen âlimlere göre ise, kira sözleşmelerinde kıyasa aykırı bir durum söz konusu değildir.⁹

2 Nesefî, *Tilbetü'r-talebe*, s. 124; Konevî, *Enisü'l-fukahâ*, s. 259; Mecelle, md. 405; Mv. F., "İcâre" md., I, 252.

3 Bakara, 2/233; Kehf, 18/77; Kasas, 28/26-27; Talâk, 65/6.

4 Buhârî, "Büyü", 106, "İcâre", 2, 3, 10, 18; Müslim, "Müsâkât", 65; İbn Mâce, "Rühûn", 4; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 366; İsbahânî, *Müsnedü'l-İmam Ebi Hanîfe*, s. 89; Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, I, 433; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 199.

5 Şâfiî, *el-Ümm*, IV, 127; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâî*, IV, 174; İbn Kudâme, *el-Muğni*, V, 321.

6 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâî*, IV, 173-174; İbn Kudâme, *el-Muğni*, V, 321.

7 İbn Kudâme, *el-Muğni*, V, 321.

8 Tüfî, *Şerhu Muhtasari'r-Ravda*, III, 329; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, IX, 60.

9 Şâfiî, *el-Ümm*, IV, 26; İbn Müflih, *Kitâbu'l-fürû'*, VII, 134.

İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), kira sözleşmelerinin genel olarak alış-veriş ahkâmı bağlamında değerlendirilmesinin mümkün olduğunu belirtmekle birlikte, menfaatlerin satışının somut nitelikli malların satışına kıyas edilmesinin yanlış bir kıyaslama olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim İbnü'l-Kayyim'a göre, Şâri' somut nitelikli varlıkların satışından farklı olarak sözleşme anında mevcut olmayan menfaatlerin satışına izin vermiştir. Dolayısıyla her iki sözleşme türü kendi içerisinde müstakil olarak değerlendirilmelidir.¹⁰

Kira sözleşmelerinin insanların ihtiyacına binaen Kitap, Sünnet ve icmâ tarafından desteklenen delillerle özel olarak meşru kılınmış olması, bu sözleşmelerin kendi içerisinde müstakil bir asıl kabul edilmesini gerektirmektedir. Bu durum ise, kendine özgü yapısı ve hususiyetleri olan kira sözleşmelerini başka bir asla kıyas etmeye ihtiyaç bırakmamaktadır. Dolayısıyla, deliller hiyerarşisi bakımından nass ve icmâ tarafından ispat edilmiş hükümlerin kıyasa uygun olup olmamasının meşruiyet açısından bir gereklilik olmadığı söylenebilir.

Menfaatin bedel karşılığı satışını konu edinmesi yönüyle genel olarak bir tür alışveriş olarak da değerlendirilebilen kira sözleşmeleri ile edinilen mülkiyet, alış-verişten farklı olarak menfaat mülkiyeti ile sınırlıdır. Bu bakımdan kira sözleşmesinin, konu edindiği varlık üzerinde alışverişe göre eksik mülkiyet ifade etmekte olduğu kabul edilmektedir.¹¹ Öte yandan, kira sözleşmelerindeki menfaat mülkiyeti belli bir zaman dilimi ile sınırlı iken, satış sözleşmelerinde karşı tarafa nakledilen mülkiyet herhangi bir zaman aralığı ile kayıtlı olmaksızın sınırsızdır.¹²

Alışveriş sözleşmesine konu olmayan bazı şeylerin kira sözleşmesine konu olabilmesi veya tam tersi durumların varlığı da her iki sözleşme türünün kendine mahsus özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. Örnek vermek gerekirse, hür bir insan alışverişe konu edilemez ama (emeği) kiralanabilir. Gıda maddesi ise kiralanamaz fakat satılabilir. Yine bir başka açıdan kira akdi, henüz ortada mevcut olmayan bir menfaat üzerine yapılır. Olmayan bir şeyin alışverişe konu olması ise fikhen caiz görülmez.¹³

Taraflar açısından bağlayıcı sözleşmeler sınıfında yer alan kira sözleşmeleri; insan emeği, ev, araba, hayvan, eşya vb. menkul ve gayrimenkullerin menfaati gibi farklı birçok türden faydayı konu edinebilmektedir. Sözleşmeler, konusu bakımından; muayyen mal/varlık ya da şahısların menfaatine dayalı olabileceği gibi,

10 İbnü'l-Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkûn*, II, 5.

11 Bardakoğlu, "İcâre", XXI, 380.

12 Ayub, *Understanding Islamic Finance*, s. 281.

13 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VII, 3-4; Karadâği, *Buhûs fî fikhi'l-muâmelâti'l-mâliyye*, VII (V/II), 549-550.

zimmette kiralama yoluyla da yapılabilir. Para, gıda maddesi, yakıt vb. tüketilmeksizin kendisinden faydalanılması mümkün olmayan varlıklar ise hiçbir şekilde kira sözleşmesine konu olamamaktadır. Zira kendisinden ancak tüketilecek faydalanılabilen varlıkların kira sözleşmesine konu olması bir nevi karz mahiyeti taşıyacağından, bu tür bir sözleşme ilişkisinden elde edilecek gelir de faiz olarak değerlendirilebilecektir.¹⁴

Kira sözleşmelerinde, akdin gerçekleşmesi ücretin hemen o anda peşinen ödenmesini gerektirmez. Zira bu tür sözleşmelerde kiralanılan şeyden elde edilecek menfaat peyderpey meydana geldiğinden, eşitliğin gerçekleşmesi için ücretin de peşinen gerekmeceği tabii karşılanmıştır.¹⁵

Kira sözleşmelerinin süre olarak başlaması taraflar arasındaki anlaşmaya göre belirlenir. Sürenin, akdin hemen akabinde başlaması (icâre-i münecceze) mümkün olduğu gibi, söz gelimi gelecek ayın başı gibi, ileri bir vakitte başlatılması (icâre-i muzâfe) da mümkündür.¹⁶ Taraflar, kira süresinin başlangıcı hakkında herhangi bir vakit tayininde bulunmamışlarsa bu takdirde sözleşme zamanı, kira süresinin başlangıcı olarak kabul edilir.¹⁷

II. ZİMMETTE KİRALAMA

A. Tanım

Zimmette kiralama (Ar: *الاجارة الموصوفة في الذمة* / İng: Forward Ijarah) işlemi; *gelecekte teslimi öngörülen nitelikleri belli menfaatlerin zimmette sabit bir borç olarak muayyen bir bedel karşılığında kiracıya sunulmasını teminat altına alan sözleşmeler* olarak tanımlanabilir.¹⁸

Söz konusu kira modelinde akde konu menfaat doğrudan belli bir varlık/mal ile kayıtlı olmayıp kiraya verenin zimmetinde borç olarak tayin edildiğinden, bu işleme *zimmetin kiralanması* da denilmektedir.¹⁹

14 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VII, 4; Ayub, *Understanding Islamic Finance*, s. 281.

15 Ali Haydar, *Dürru'l-hükkâm*, I, 781-782.

16 Mecelle, md. 407-408.

17 AAOIFI, 9-4/1/2.

18 Sa'dî, *İcâretü'l-mevsûf fi'z-zimme*, s. 52; Nassâr, "el-İcâretü'l-mevsûfe fi'z-zimme fıkhen ve tatbikan", s. 242; Dirşevî, *Akdü icâretü'l-mevsûf fi'z-zimme*, s. 35; Monawer - Akhtarzaite, "Dispute Over the Legality of Al-Ijarah Al-Mawsûfah Fi Al-Dhimmah: A Survey of Fiqhî opinions", s. 54.

19 Hammâd, *Fî fikhî'l-muâmelâti'l-maliyye ve'l-masrifîyye el-muâsıra*, s. 328; Cüyûsî - Şattî, "Temvilü'l-menâfi' ve'l-hidemât fi'l-müessesâti'l-masrifîyye el-İslâmiyye el-Ürdüniyye" s. 66.

Zimmette kiralama sözleşmesine konu olan nitelikleri belli menfaatler, menkul ya da gayrimenkul gibi aynı mallara dayalı olabileceği gibi, insan gücü ve emeğe dayalı taahhüt edilen türden de olabilmektedir. Ancak her iki durumda da sözleşme esnasında tarafların üzerinde anlaşmış olduğu menfaatin temini muayyen bir varlık ya da şahısla kayıtlı değildir.

B. Zimmette Kiralama İşleminin Genel Özellikleri ve Benzer Sözleşmelerle İlişkisi

Kira sözleşmesi, yaygın olarak bilinen, muayyen şahıs ya da varlığın kiralanmasının dışında, sadece vasıf ve nitelikleri zimmette belirlenmiş (muayyen olmayan) varlık veya hizmetler için de söz konusu olabilmektedir. Söz gelimi, tarafların seyahat hizmeti için sadece marka, model ve donanım özellikleri belirlenen bir taşıt (otobüs, otomobil vs.) üzerinde sözleşme yapması bu türden bir kiralama akdidir. Aynı şekilde kira sözleşmesinin konusu, insan gücüne dayalı bir hizmet olması halinde bunun da, belli bir işin yapılması üzerine planlanan fakat özel olarak muayyen bir şahıs tayin edilmeksizin düzenlenmesi mümkün olabilmektedir. Nitekim günümüzde şirket ve kurumlarla yapılan iş-hizmet sözleşmelerinin birçoğunun bu şekilde gerçekleşmekte olduğu bilinmektedir.

Hizmet ihtiyaçlarının karşılanmasında öteden beri başvurulmakta olan zimmette kiralama işlemi, konusu ve içeriği tarafların karşılıklı rızası doğrultusunda şekillenebilen, taraflar için bağlayıcı muavazalı akitlerdendir.²⁰ Akdin konusunun muayyen bir varlık ya da şahıs olmayıp sadece vasıfları itibarıyla zimmette sabit bir borç olması, bu tür sözleşmeleri muayyen varlıkları konu edinen kira sözleşmelerinden farklı kılmaktadır.

Zimmette kiralama yöntemi ile sözleşme konusu menfaatlerin temini noktasındaki alternatifler de çoğaltılmış olmaktadır. Bu durum, hem hizmet sağlayan taraf hem de kiracı açısından imkân ve riskler bakımından daha geniş bir hareket alanı sağlamaktadır.

Zimmette kiralama sözleşmelerinin mahiyeti ve kendisine özgü hususiyetlerinin tam olarak anlaşılabilmesi için benzer diğer borç sözleşmeleri ile ortak ve farklı olan yönlerinin ortaya konması önem arz etmektedir.

1. Muayyen Varlıkların Kiralanması ile İlişkisi

Zimmette kiralamada, yaygın olarak bilinen belli varlık ya da şahıslara bağlı olarak gerçekleşen kira sözleşmelerinden farklı olarak, akde konu olan menfaat ya da hizmeti verecek şahıslar zimmette borç olarak taayyün etmektedir. Bu sebeple, zimmette kiralama işleminde, muayyen bir şahsın emeğinin kiralanasındaki hükmün aksine, kiralanmış şahsın vefatı sözleşmenin fesholunmasını gerektiren bir durum değildir. Zira sözleşme belirli şahıslarla kayıtlıdır. Aynı şekilde zimmette kiralama sözleşmeleri, belli bir varlıkla da kayıtlı olmadığından, muayyen malların kiralanasından doğacak ayıp muhayyerliği zimmette kiralama işleminde söz konusu olmamaktadır.²¹

2. Selem Akdi ile İlişkisi

Hizmetlerin zimmette kiralanması işlemi; nitelikleri belli misli bir malın taraflar arasında tayin edilen vadede fakat peşin bedelle teslimini öngören selem sözleşmesi ile oldukça yakın özelliklere sahiptir. Nitekim Şâfiîler bu işlemi bir tür *menfaat üzerine selem* olarak değerlendirmişlerdir.²² Bununla birlikte, zimmette kiralama işlemi, muayyen olmayıp sadece nitelikleri belli bir aynın, şahıs ya da tüzel kişilik tarafından sunulacak menfaatini konu edinir. Aynı şekilde bu işlem, selemdeki gibi akit konusunun mülkiyetini temlik ile sonuçlanmayıp sadece menfaate belli süreliğine sahip olunmasını sağlar.²³ Yine bir diğer fark olarak selem sözleşmelerinde bedelin (re'sü mâli's-selem) peşin olması şartı varken, ileride daha detaylı olarak ele alınacağı üzere, zimmette kiralama sözleşmelerinde bu hususta farklı kanaatler söz konusudur.

3. İstisnâ' Akdi ile İlişkisi

İstisnâ' (eser) sözleşmesi, vasıfları belirlenmiş bir malın sipariş yoluyla imal edilmesini konu edinen muavazalı bir akit olması bakımından zimmette kira sözleşmesine benzemektedir. Ancak istisnâ' sözleşmelerinin taraflar açısından bağlayıcılığı doktrinde ihtilafı olduğu gibi, aynı malların üretimini konu edinmesi ve bunların temlik ile sonuçlanması bakımından da zimmette kiralama işleminden ayrılır. Nitekim zimmette kira sözleşmeleri, mutlaka aynın menfaatini konu edinmek durumunda olmayıp, münhasıran şahıs ya da tüzel kişilikler tarafından sunulacak hizmetleri de konu edinebilmektedir.²⁴

21 Sa'dî, *İcâretü'l-mevsûf fi'z-zimme*, s. 81-82; Karadâğî, *Buhûs fi fikhi'l-muâmelâti'l-mâliyye*, VII (V/II), 739-740.

22 Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, V, 176.

23 Dirşevî, *Akdü icâretü'l-mevsûf fi'z-zimme*, s. 43; Sa'dî, *İcâretü'l-mevsûf fi'z-zimme*, s. 58-59.

24 Sa'dî, *İcâretü'l-mevsûf fi'z-zimme*, s. 61-62.

4. Cuâle Akdi ile İlişkisi

Yapılacak belli bir iş karşılığında taahhüt edilen ücret/ödül üzerine kurulan cuâle sözleşmesi, belli bir emeğin karşılığı olarak ücret veya ödülü gerektirmesi bakımından zimmette kiralama işleminin bir türü sayılabilecek özelliklere sahiptir. Ancak cuâle, tek taraflı olma ve bağlayıcılık gibi özellikleri bakımından zimmette kiralama işleminden farklıdır. Nitekim zimmette kiralama işlemi iki taraflı ve bağlayıcı olarak akdedilen bir sözleşmedir. Ayrıca cuâlede, işin süresi ve keyfiyeti tam olarak belli olmayıp, ücretin hak edilmesi işin tamamlanmasına bağlı iken, kira sözleşmesinde ücretin, tarafların anlaşmasına göre baştan peşin ya da taksitli olarak ödenmesi mümkündür.²⁵

C. Günümüz İslami Finans Sektöründe Zimmette Kiralama Temelli Hizmet Finansmanı Uygulamaları

Günümüz İslami finans kuruluşları (katılım bankaları), malların yanı sıra menfaatlerin de alım satıma konu olabileceği kanaatinden hareketle, eğitim, sağlık, hac ve umre, temizlik, güvenlik vb. birçok alanda sunulan hizmet paketinin, bu hizmetleri sunan şirket/kurumlardan satın alınıp müşterilere satılabileceğini kabul etmektedir. Söz konusu hizmetlerin finanse edilmesi işlemi, bankanın hizmet sunan taraflarla önceden anlaşması yoluyla ya da müşterilerden gelecek talepler doğrultusunda onlara verecekleri vekâletname ile gerçekleştirilmektedir. Bu tür bir finansmanın katılım bankası yoluyla gerçekleştirilebilmesi için;

a) Müşterinin, faydalanmak istediği hizmeti ilgili kurum/şirketten henüz satın almamış olması,

b) Müşterinin, ödeyeceği peşinat tutarını bankaya yatırması, hizmet kuruluşuna ödenecek bedelin tamamının da banka tarafından gönderilmesi gerekmektedir.

Bu şartlarla banka tarafından peşin olarak satın alınan hizmet paketi belirlenen vadelerle müşteriye satılmaktadır. Katılım bankasının bu işteki kazancı, ilk kira akdindeki ücret ile alt kira akdindeki ücret arasındaki farktan oluşmaktadır. Bunun dışında, banka ile hizmet kuruluşları arasındaki anlaşmaya göre, banka nezdinde açılacak hesaplar üzerinden müşterilere sunulacak hizmetlerin vade farksız taksitlendirilmesi de söz konusu olabilmektedir.

25 Sa'di, *İcâretü'l-mevsûf fi'z-zimme*, s. 62-64.

Kira bedeli karşılığında belli bir menfaatin satın alınmasının söz konusu olduğu hizmet finansmanı sözleşmelerinde banka müşteriye karşı anlaşılan hizmetin sunulmasından sorumlu olduğu gibi, hizmet sunan organizasyonlar da aynı şekilde bankaya karşı sorumlu olmaktadır.²⁶

Yukarıda genel olarak ifade edilen, muhtelif hizmetlerin finanse edilmesinde takip edilen işlem adımları daha açık olarak şu şekilde özetlenebilir:

a) Finansman başvurusunda bulunan müşterinin öncelikle istihbarat ve kredibilite analizi yapılır.

b) Hizmet talebinde bulunan müşteri arasında yapılan sözleşme ile müşteri, bankadan nitelik ve şartları belirlenen hizmetleri satın alacağını taahhüt eder.²⁷

c) Banka, müşteriden gelen talep doğrultusunda ilgili hizmetleri sunacak kurum ve şirketlerle söz konusu hizmetlerin (zimmette kiralama yoluyla) satın alınması konusunda anlaşır.²⁸ Banka, hizmet kuruluşlarıyla baştan bir sözleşme yaparak burada genel şartları belirleyip (hatta duruma göre hizmeti satın alıp),²⁹ daha sonra müşterilerle bu sözleşmede belirlenen genel esaslar doğrultusunda hizmet finansmanı sözleşmesi imzalayabilmektedir.

d) Banka ile müşteri arasında, talep edilen hizmetlerin süresi, ücreti ve vasıflarını, ayrıca sözleşme ile ilgili teminatları içeren alt kiralama işlemi gerçekleştirilir.³⁰

26 Kuveyt Türk Danışma Kurulu'ndan tarafımıza yazılı olarak verilen bilgiye göre, müşterinin kasıt ve kusuru olmaksızın herhangi bir sebepten ötürü finanse edilen hizmeti alamaması halinde müşteriden alınan paranın tamamının geri iade edilmekte olduğu ifade edilmiştir. Müşterilerin alt kiralama yoluyla alacakları hizmetlere karşı bankanın sorumluluk kabul etmesi gerektiğini ifade eden bir başka danışma kurulu görüşü örneği için ayrıca bkz. <https://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/hakkimizda/katilim-bankaciligi-sistemi/sayfalar/icazet-belgeri.aspx> (erişim; 10.04.2019).

27 Sözleşme gereği, müşterinin hizmet alımından vazgeçmesi halinde bankanın bu durum sebebiyle karşı karşıya kalabileceği fiili zararı karşılamak üzere müşteriden işlem başında belirli tutarda güvence bedeli alınabilmektedir. Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. söz konusu fiili zararı şöyle açıklamaktadır: “Fiili zarar, kurumun örneğin 1000 TL'ye aldığı hizmeti müşterinin vazgeçmesi sebebiyle başka bir müşteriye daha düşük bedelle (örneğin 900 TL'ye) satması durumunda karşı karşıya kaldığı zarardır. Örneğe göre bu zarar 100 TL'dir. Ancak ilgili hizmet başka bir müşteriye aynı fiyata veya daha yüksek fiyata satılacak olursa herhangi bir fiili zarardan söz edilemez” (Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. tarafından 17.05.2019 tarihli dilekçemize verilen 27.05.2019 tarihli cevap).

28 Bankanın finansmanını yaptığı bu hizmetlerin tedarikinde genellikle müşteri katılım bankasının vekili olarak hareket etmektedir. Söz gelimi sağlık finansmanında durum böyledir. Ancak hizmetin türüne göre, mesela hac-umre ve eğitim finansmanında hizmet sunan kurumlarla doğrudan irtibata geçilerek hizmet finansmanı sözleşmesi imzalanabilmektedir (Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. tarafından 17.05.2019 tarihli dilekçemize verilen 27.05.2019 tarihli cevap).

29 Bu konuda örnek olarak bkz. “Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. Eğitim/Öğretim ve Yurt Finansmanı Sözleşmesi” <https://www.albaraka.com.tr/assets/tr/pdf/sozlesme-formlar/Egitim-Ogretim-ve-Yurt-Finansmani-Sozlesmesi.pdf> (Erişim: 12.06.2019).

30 Dirşevî, *Akdü icâretü'l-mevsûf fi'z-zimme*, s. 143.

Somut bir misal üzerinden gidilecek olursa, örneğin eğitim finansmanı uygulamasında; bir üniversite veya özel okul için ihtiyaç duyulan yıllık masrafların finanse edilmesinde, finans kuruluşu önce ilgili hizmeti sunan kuruluşla kira sözleşmesi yapmakta, daha sonra da müşteri ile aynı hizmet konusunda öncekinden bağımsız alt kiralama sözleşmesi yapılmaktadır.³¹ Bu iki sözleşme, duruma göre zamansal olarak birbirinden önce ya da sonra olabilmektedir.³² Benzer uygulamalar, aynı yöntem üzerinden yurt hizmeti, sağlık, nakliye, turizm, hac vb. meşru kabul edilen daha başka hizmetlerin finansmanı için de söz konusu olabilmektedir.³³

Zimmette kiralama sözleşmesi modeline dayalı tasarlanan hizmet finansmanı uygulamalarının, *menfaatlerin tıpkı aynı mallar gibi kabul edilmesi*³⁴ prensibinden hareketle çağdaş murabaha sözleşmesine dayalı olarak uygulanabileceği de ileri sürülmektedir.³⁵ Ancak bu hususta özellikle Hanefî mezhebi dışındaki mezheplerde kabul gören, menfaatlerin mal olarak değerlendirilmesinin murabaha satışı bağlamında söz konusu olmadığı şeklinde eleştiriler de bulunmaktadır.³⁶ Gerek bu yöndeki tespit, gerekse ileriki başlıklarda da temas edileceği üzere, alışveriş sözleşmelerinin bazı hükümler konusunda kira sözleşmeleri kadar esnek olmaması sebebiyle, hizmet finansmanı sözleşmelerinin kira temelli olarak uygulanmasının daha uygun olacağı söylenebilir.

D. Zimmette Kiralama Temelli Hizmet Finansmanı Uygulamalarının Meşruiyeti

Zimmette kiralama esasına dayalı sözleşmelerin tarihsel süreçte ve günümüzde çeşitli hizmetlerin temininde bir model olarak seçilmesinin fikhî açıdan meşruiyeti klasik ve çağdaş yaklaşımlar şeklinde iki başlık altında ele alınabilir.

1. Klasik/Mezhepsel Yaklaşımlar

Genel olarak kira sözleşmelerini mübah kılan nassların, kira akdinin bir türü olan bu uygulamaları da kapsamakta olduğu kabul edilmektedir. Bu sebeple doktrininde kira sözleşmelerinin bir türü olarak ele alınan, nitelikleri belli menfaatlerin zimmette kiralınması işlemlerinin meşruiyeti konusunda, detaya ilişkin bazı içtihadî farklılıklar dışında herhangi bir problemin olmadığını söylemek mümkündür.

31 Şâviş, "Eserü'lî-İcâre fî temvîli menâfii't-ta'lim fi'l-fikhi'l-İslâmî", s. 184.

32 Sa'dî, *İcâretü'l-mevsûf fi'z-zimme*, s. 336.

33 Uygulamalar hakkında daha geniş bilgi için bkz. Sa'dî, *İcâretü'l-mevsûf fi'z-zimme*, s. 335-360.

34 Debûsî, *Tesîsü'n-nazar*, s. 85-86; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V, 322.

35 Şâviş, "Eserü'lî-icâre fî temvîli menâfii't-ta'lim fi'l-fikhi'l-İslâmî", s. 183.

36 Duman, "Günümüz Fikhî - İktisâdî Problemlerin Değerlendirilmesinde Fikhî Mirasımız ile İlişki Biçimimiz", s. 24.

Mezhepler içerisinde Hanefîlerin, kira konusunun muayyen varlıklar olmasını şart koştuğu iddiasından hareketle, vasıfları zimmette belirlenmiş varlıkların menfaatine dayalı kiralama işlemi caiz görmedikleri muasır bazı müellifler tarafından dile getirilmiştir.³⁷ Ancak bu genelleyici yaklaşımın çok da yerinde olmadığı söylenebilir. Nitekim Hanefî kaynaklar tetkik edildiğinde, kira sözleşmesinin mutlaka muayyen bir malın menfaati üzerine olmasının şart koşulmadığı, aksine vasıfları zimmette belirlenmiş bir hizmetin görülmesi üzerine yapılacak kira sözleşmelerinin de caiz görüldüğü anlaşılmaktadır.³⁸ Söz gelimi insanların, kendilerini Mekke'ye götürmek üzere muayyen olmayan bir deve kiralaması sahih bir muamele olarak görülmüştür. Dolayısıyla burada, hizmet ya da menfaatin hangi mal üzerinden gerçekleşeceğinin bizzat tayin edilmemiş olması akdin fesadına götüreceği bir sebep olarak görülmemiştir. Ayrıca mezhepte, muayyen malların kiralatılmasının aksine bu tür bir kiralama akdinde, kira konusu varlığın helak olması ile de kira sözleşmesinin bozulmayacağı kabul edilmektedir.³⁹ Zira binek örneğinde olduğu gibi, böyle bir durum karşısında kiralaanın zimmetine aldığı hizmeti muadil bir başka binek tahsisi ile gerçekleştirmesi mümkün olabilmektedir.⁴⁰

Öte yandan, Hanefîlerin böyle bir kira işlemi caiz görmediklerine dair ileri sürülen, “kiralanan şeyin tayin edilmesi gerekir”⁴¹ şeklindeki kuralın, zimmette kiralama işlemine has olmayıp genel olarak kira sözleşmelerinde akdin mahallinin belirlenmesini konu edindiği söylenebilir.⁴² Nitekim Hanefîler, menfaatin konusunun nizâa yol açmayacak şekilde belirlenmesini gerekli görmelerinden hareketle, sözleşmenin hangi konu üzerinde yapılmış olduğunun net olarak belirlenmemesinin akdin sıhhati açısından problem oluşturacağını ifade etmişlerdir.⁴³ Dolayısıyla bu ilkenin, tür ayrımı olmaksızın kira sözleşmeleri hakkında mezhebin genel kanaatini yansıtmakta olduğu söylenebilir.

Hanefîler, bizzat muayyen olmaksızın, cinsi/türü belirlenmek suretiyle hayvan/binek kiralamanın, neticede akdin mahallinin meçhul olmasına rağmen caiz görülmesi meselesine yöneltilebilecek muhtemel itirazı da şöyle cevaplandırmaktadırlar:

37 Hammâd, *Fıkhü'l-muâmelâti'l-maliyye*, s. 328; Karadâğî, *Buhûs fi fikhî'l-muâmelâti'l-mâliyye*, VII (VI II), 599; Dirşevî, *Akdü icâreti'l-mevsûf fi'z-zimme*, s. 226; Nassâr “el-İcâretü'l-mevsûfe fi'z-zimme”, s. 243; Hevâmile, “Tahkiku re'yi'l-Hanefiyye fi hükmi'l-icâreti'l-mevsûfe fi'z-zimme”, s. 66.

38 Bu konuda ayrıca bkz. Monawer – Akhtarzaite, “Dispute Over the Legality of al-Ijârah al-Mawsûfah fi al-Dhimmah: A Survey of Fikhî opinions”, s. 59, 63-65.

39 Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, II, 361.

40 Kâsânî, *Bedâi'ûs-sanâi'*, IV, 223; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, VI, 90; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, IV, 461.

41 Mecelle, md. 449.

42 Hevâmile, “Tahkiku re'yi'l-Hanefiyye fi hükmi'l-icâreti'l-mevsûfe fi'z-zimme”, s. 69-70.

43 Kâsânî, *Bedâi'ûs-sanâi'*, IV, 180.

“Böyle bir cehalet (bilinmezlik) insanların ihtiyacı sebebiyle nizâa sebep olması sebebiyle itibara alınmaz. Çünkü bir kimse, muayyen bir hayvanı kiralayacak olsa ve bu hayvan da yolda telef olsa, akit iptal olur ve hayvanı kiralayan kimseden bir başka hayvan talep etme imkânı bulunmaz. Böyle bir durumda ise kiracı ortada kalacağından zarara uğrar. Dolayısıyla insanların ihtiyacı sebebiyle böyle bir durum, zorunlu olarak buradaki bilinmezliğe itibar edilmemesini gerekli kılmaktadır.⁴⁴

Mâlikîler, hizmet alımına dair sözleşmeleri, kira ve selem akdi çerçevesinde değerlendirmiş ve meşru görmüşlerdir.⁴⁵

Şâfiîlere göre kira sözleşmelerinin konusu, belli bir malın menfaati ya da belli bir şahsın emeği olabileceği gibi, nitelikleri belli bir hizmetin zimmette borç olarak kaydedilmesi şeklinde de tayin edilebilmektedir.⁴⁶ Nitekim Şâfiîler, kira sözleşmelerini bir tür alışveriş olarak tanımlamaları sebebiyle, mevcut mallarda olduğu gibi nitelikleri zimmette belli mal ve hizmetlerin de kira sözleşmesine konu olabileceğini kabul etmektedirler.⁴⁷

Hanbelîler, kira sözleşmelerini konusu bakımından; ev gibi muayyen bir malın kiralınması, yolculuk için bir bineğin ya da elbise dikmek ve odun taşımak üzere nitelikleri zimmete belirlenmiş bir hizmetin kiracıya sunulması şeklinde taksim ederek, kira sözleşmesinin bu sayılan şekillerde gerçekleştirilebileceğini kabul etmektedirler.⁴⁸

2. Çağdaş Yaklaşımlar

Geçmişe kıyasla günümüzde daha bir önem kazanan zimmette kiralama uygulamalarına dayalı fikhî yaklaşımların genel olarak cevaz noktasında birleştiği söylenebilir. Mezheplerin bu konudaki esnek bakışına esas teşkil eden içtihatlarının yanında, günümüz ihtiyaçlarını dikkate alan muasır âlimler ve kurumsal bazı yaklaşımlarda bunu görmek mümkündür.

Konuyu akademik birer çalışma çerçevesinde ele alan Abdurrahman es-Sâdî ve Âmir Abdurraûf ed-Dirşevî, Hanefîlere nispet edilen olumsuz kanaatin aksine dört mezhebin de ittifakıyla zimmette kiralama sözleşmelerinin caiz olduğu kanaatine ulaşmışlardır.⁴⁹

44 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, IV, 181.

45 Sahnûn, *el-Müdevvene*, III, 507; Desûkî, *Hâşiye*, III, 196, IV, 3.

46 Râfî, *el-Azîz*, VI, 83.

47 Mezhep içerisinde, isim ve hüküm bakımından kira sözleşmelerinin alışverişten farklı olduğu şeklinde yaklaşımlar da mevcuttur (Bkz. Nevevî, *el-Mecmû'*, XV, 7).

48 İbn Kudâme, *el-Kâfi*, II, 220.

49 Sâdî, *İcâretü'l-mevsûf fi'z-zimme*, s. 91, 454-455; Dirşevî, *Akdü icâretü'l-mevsûf fi'z-zimme*, s. 39, 226.

İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu'nun (AAOIFI), kira ve finansal kiralama (leasing) konusunu düzenleyen 2002 tarihli standardında, sözleşme süresi içerisinde teslim edilmesi koşuluyla, vasıf ve nitelikleri tam olarak belirlenen bir malın gelecekte temin edilmesini konu edinen kira sözleşmesi düzenlenmesinin caiz olduğu kabul edilmiştir. İlgili standardın, zimmette kiralama (icâretü'l-mevsûf fi'z-zimme) kısmını düzenleyen maddelerde aşağıdaki hususlara yer verilmiştir:

a) Bu tür bir kira sözleşmesinde, kiralamaya konu olan malın sözleşme anında kiralaanın mülkiyetinde olması şart olmadığı gibi, "selem" lafzıyla akdedilmediği sürece ücretin peşin olması şartı da aranmaz.

b) Kiralayan tarafın kiracıya, sözleşmede belirlenen niteliklere uygun olmayan bir mal teslim etmesi halinde, kiracının bunu reddetme ve taraflar arasında daha önce belirlenen nitelikleri taşıyan bir başka mal talep etme hakkı vardır.

c) Finans kuruluşunun, müşterisine kiralamak üzere, fiyat ve nitelikleri belli mal ya da varlığı müşterisi veya bir başkası aracılığıyla kendi hesabına vekâlet yoluyla satın alması caizdir. Ancak, imkânlar elverdiği sürece satın alma vekâletinin müşteri dışında bir başkasına verilmesi tercihe şayandır. Öte yandan bu şekilde temin edilen mal veya varlığın müşteriye kiralanabilmesi için, finans kuruluşunun mülkiyetine hakikaten ya da hükmen geçmiş olması da öncelikli olarak şarttır.⁵⁰

Avrupa Fetva Araştırmaları Merkezi'nin (el-Meclisü'l-Ûrûbbî li'l-İftâ ve'l-Buhûs) 2008 yılında Paris'te düzenlenen XVIII. dönem toplantısı neticesinde alınan kararda, hizmetlerin finansmanı amacıyla kira sözleşmelerinden faydalanabileceği kararlaştırılmıştır. Mezkûr karara ilişkin detayda bu uygulamanın ne şekilde yapılacağına dair usul ve esaslar şu şekilde tespit edilmiştir:

a) Eğitim hizmetlerinin finansmanı için banka ve eğitim hizmetini sunan okul/üniversite arasında; verilecek hizmetin vasıf ve nitelikleri, süresi, ücreti vb. hususların belirlendiği bir sözleşme yapılır.

b) Bu sözleşme ilk önce banka ile bu hizmetin finanse edilmesini talep eden müşteri arasında, daha sonra da eğitim hizmetini sunan okul/üniversite arasında gerçekleştirilebilir.

50 AAOIFI, 9-3/5, 9-3/7. AAOIFI'nin 2008 tarihinde kabul edilen "iş-hizmet sözleşmesi" ile ilgili dair standardın (standart no: 34) 5/1/6. maddesinde; sözleşme konusunun nitelikleri zimmette belirlenmiş bir iş/hizmet olması durumunda işçi ya da kurumun söz konusu hizmeti bizzat yapabilme hak ve imkanına (mülkiyet) sahip olmasının şart olmadığı, bilakis bu hizmeti bizzat veya bir başkası yoluyla yapabilme gücü ve yetkisine sahip olmasının dikkate alınması gerektiği ifade edilmektedir.

c) Banka ile hizmet kuruluşu arasında yapılan sözleşmenin ardından banka, hizmeti menfaat üzerine murabaha usulüyle (talep edecek müşterilerine) sunar.

d) Anılan bu model sağlık hizmetlerinin finansmanında da aynı şekilde kullanılabilir.⁵¹

İslam İşbirliği Örgütü'ne bağlı Fıkıh Akademisi'nin XX ve XXI. dönem toplantısında almış olduğu kararlarda, fikhî kurallara aykırı olmayacak şekilde nitelikleri belli varlık ve hizmetlerin zimmette kiralınması meşru görülmüştür.⁵²

E. Zimmette Kiralama Temelli Hizmet Finansmanı Uygulamalarında Tartışılan Bazı Fikhî Problemler

Mezhepler ve çağdaş yaklaşımlar ışığında zimmette kiralama sözleşmelerinin genel olarak meşru bir sözleşme türü olarak kabul görmüş olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte, uygulamanın detaylarına ilişkin bazı hususlardaki görüş farklılıkları ve bu çerçevede meydana gelen tartışmalardan söz etmek mümkündür.

1. Hizmetlerin Kiralanmasında Ücret ve Menfaatin Tesliminde Wade Problemi

Vasıfları taraflarca belirlenmiş hizmetlerin kira sözleşmesine konu olabileceği kanaatini benimseyen âlimler, menfaatin gelecekte teslimi karşılığında ücretin de vadeli olarak belirlenmesinin akdin sıhhatine etkisi konusunda farklı kanaatlere sahiptir.

Hanefilere göre, kira sözleşmelerinde ücret peşin olarak ödenebilmekle birlikte, ücretin hak edilmesi sözleşmeye konu işin yerine getirilmesi ile olur. Dolayısıyla, sözleşmeye konu olan menfaat peyderpey elde edildiğinden, ücretin de peşinen hak edilme durumu söz konusu değildir. Hatta kira sözleşmesi gelecekteki bir menfaatin elde edilmesi üzerine kurulmuşsa, kiralanan şahsın ücretin peşin olmasını şart koşmasının hükümsüz olduğu da ifade edilmiştir.⁵³ Buradan hareketle, söz gelimi seyahat için nakliye hizmeti veren tarafla yapılan kira sözleşmesinde, verilecek olan nakliye hizmeti bedelinin ödenmesindeki zaman konusunda mezhepteki yaygın kabul, kira ücretinin yolculuğun her bir merhalesi tamamlanınca hak edileceği yönündedir. Bu konuda İmam Ebû Yûsuf'a (ö. 182/798) göre bu tür bir hizmette bedelin, yolun üçte biri veya yarısı gidilince, Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) daha sonra kendisinden döndüğü ve aynı zamanda İmam Züfer'in

51 el-Karârât ve'l-fetâvâ es-sâdira ani'l-Meclisi'l-ûrûbî li'l-iftâ ve'l-buhûs (I-XX dönem), s. 163.

52 İlgili karar metinleri için bkz. <http://www.iifa-aifi.org/2348.html> (Erişim: 04.05.2019).

53 Haskefi, *Dürri'l-muhtâr*, s. 570.

(ö. 158/775) benimsemiş olduğu görüşe göre ise, müddet dolup yolculuk sona erdiğinde ödenmesi gerektiği yönünde kanaatler nakledilmektedir.⁵⁴ Dolayısıyla mezhepte, ücretin baştan peşin olması gerektiği şeklinde bir şartın ileri sürülmesi söz konusu değildir.

Mâlikiler hizmet alımına dair sözleşmeleri, kira ve selem akdi çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Buna göre, ister nitelikleri belli bir hizmetin kiralınması olsun, isterse böyle bir hizmet, selem sözleşmesinde ana sermaye olarak kabul edilsin, aynı anda bedellerin her ikisindeki gecikme caiz görülmemiştir. Dolayısıyla, ya ücret peşin verilmeli ya da en azından sözleşmenin hemen ardından veya en çok üç güne kadar hizmetin sağlanması işlemi başlamış olmalıdır. Mâlikilerin burada her iki bedelin gecikmesini caiz görmemeleri, borcun borç karşılığında ertelenmesi (te'hîru'd-deyni bi'd-deyn) ve tarafların zimmetinin (sebepsiz yere) meşgul edilmesi gerekçesine dayandırılmaktadır.⁵⁵

Mezhebin meşhur görüşüne göre Şâfiiler, belli nitelikteki hizmetler için şahısların zimmetinin kiralınması işlemini, menfaat üzerine kurulan selem sözleşmesi kapsamında değerlendirmelerinin bir sonucu olarak, kiraya veren tarafın ücreti peşin olarak teslim almasını gerekli görürler. Dolayısıyla mal karşılığında kurulan selem sözleşmelerinde olduğu gibi, belli bir hizmet karşılığı yapılan kira sözleşmelerinde de ana sermaye konumundaki ücretin peşin olarak tahsil edilmemesi sözleşmenin hükümsüz (batıl) olmasını gerektirir.⁵⁶ Ancak mezhep içerisinde, böyle bir sözleşmenin "icâre/kira" lafzıyla yapılması durumunda ücretin peşin ödenmesinin şart olmadığı şeklinde bir görüş de mevcuttur.⁵⁷ Mezhepteki bu ihtilafın, sözleşmelerde lafzın mı yoksa mana ve maksadın mı asıl olduğu konusundaki görüş farklılığından ileri geldiği anlaşılmaktadır.⁵⁸

Hanbelîlere göre, nitelikleri belli bir tarafın sunacak olduğu hizmet ya da yapacağı iş karşılığında akdedilecek kira sözleşmesinin "selem" adı altında yapılması halinde ücretin peşin olması gerekir. Aksi halde borcun borç karşılığında satılması (bey'ud-deyni bi'd-deyn) gibi bir durum oluşur ki, bu caiz değildir. Fakat söz konusu sözleşmenin "selem" değil de "icâre/kira" ismi altında gerçekleşmesi halinde mezhepteki iki görüşten birine göre ücret için peşin olma zorunluğu getirilmemiştir.⁵⁹

54 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, IV, 201-202; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 56.

55 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 623; Desûkî, *Hâşiye*, III, 196, IV, 3.

56 Nevevî, *Ravdatü't-tâlibin*, V, 176; Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, III, 443.

57 İmrânî, *el-Beyân*, VII, 335; Minhâcî, *Cevâhiru'l-ukûd*, I, 200-221.

58 Râfî, *el-Azîz*, VI, 86; Zerkeşî, *el-Mensûr*, II, 374.

59 İbn Kudâme, *el-Kâfî*, II, 175; Behûtî, *Şerhu Müntehe'l-irâdât*, II, 252; Merdâvî, *el-İnsâf*, VI, 11; Selmân, *el-Esile ve'l-ecvîbetü'l-fikhiyye*, V, 269.

Konu hakkında görüş beyan eden günümüz âlimlerinin genel olarak, kira sözleşmesi adı altında yapılacak bu tür muamelelerde ücretin peşinen teslimini şart koşmayan Şâfiî ve Hanbelîlerin görüşüne meylettikleri ve bu görüşü, malî sözleşmelerde insanlara kolaylık sunması bakımından tercihe şayan gördükleri anlaşılmaktadır.⁶⁰ İslam İşbirliği Örgütü'ne bağlı Fıkıh Akademisi'nin 2013 tarihli XXI. dönem toplantısında almış olduğu kararda da, hizmet ve varlıkların menfaatini konu edinen zimmette kiralama sözleşmelerinde ücretin peşin ya da vadeli/taksitli olmasının caiz olduğu kabul edilmiştir.⁶¹

Muasır âlimlerden Şâfiî ve Hanbelîlerin görüşü istikametinde tercihte bulunan Ali Muhyiddin el-Karadâği, gerekçe olarak buradaki cevazın sadece sözleşmede kullanılan lafza bağlı olmadığını ifade etmektedir. Somut malların satışını konu edinen selem sözleşmesi ile menfaati konu edinen kira sözleşmelerinin öz/mahiyet bakımından farklı oluşuna vurgu yapan Karadâği, bu anlamda kira sözleşmelerinin alışveriş türü sözleşmelere göre hükümler bakımından nispeten daha geniş ve esnek bir mahiyete sahip olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla, alışverişte izin verilmesi mümkün olmayan bazı uygulamalara kira sözleşmeleri kapsamında genişlik sağlanması mümkün olabilmektedir.⁶²

Bizim de katıldığımız, hizmetin vadeli olmasına karşı ücretin de vadeli olmasını makul karşılayan bu son görüşün bir başka gerekçesi olarak, hizmet sözleşmelerinin tabiatından kaynaklı bir durumdan da söz edilebilir. Bilindiği üzere bu tür sözleşmelerde hizmetin sözleşme esnasında peşinen teslimi mümkün değildir. Bir diğer ifadeyle hizmet sözleşmeleri konusu itibariyle zamana bağlı sözleşmelerdir. Dolayısıyla aslında Hanefîlerin de ifade etmeye çalıştığı gibi, sözleşme anında henüz mevcut olmayan bir hizmet için ücretin peşin olmasının şart kılınması bedeller arasındaki denge açısından makul bir talep olmamalıdır.

2. Hizmetlerin Alt Kiralama Yoluyla Üçüncü Taraflara Devri

Kiralanan varlığın, bedelsiz olarak üçüncü bir şahsın istifadesine sunulması ya da belli bir ücret karşılığında ikinci bir kiralama işlemine konu olmasının, sahip olunan menfaat mülkiyetinin bir sonucu olarak genel manada âlimler tara-

60 Hammâd, *Fıkhu'l-muâmelâti'l-mâliyye*, s. 330; Dirşevî, *Akdü icâretü'l-mevsûf fi'z-zimme*, s. 103. AAOIFI, 9-3/5; *Karârâtü'l-heyeti's-şer'iyye bi Masrifi'r-Râcihi*, II, 1014. Bu kanaatte olan muasır âlimler için ayrıca bkz. Nassâr "el-İcâretü'l-mevsûfe fi'z-zimme", s. 249-253.

61 <http://www.iifa-aifi.org/2385.html> (Erişim: 06.05.2019).

62 Karadâği, *Buhûs fi fıkhi'l-muâmelâti'l-mâliyye*, VII (V/II), 600.

fından müspet karşılandığı söylenebilir.⁶³ Bununla birlikte, kira konusu varlığın mahiyeti, kabzı ve mal sahibinin izni gibi bazı hususların bu konudaki tasarruflara ait hükümler üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Hanefiler prensip olarak alt kiralama işlemini, kiralanan varlığın gayrimenkul olması halinde kabz olmaksızın caiz görmelerine rağmen, menkul mallarda kabz öncesi kiralamayı caiz görmezler.⁶⁴ Öte yandan alt kiralama işleminde ilk kiracının, ikinci kiracıdan daha fazla bedel alabilmesi de, kira konusu varlığa artı değer kazandıracak bir faaliyette bulunmuş olması ya da kira bedelinin farklı cinsten bir bedel olması halinde caiz görülmüştür.⁶⁵

Mâlikîlere göre, bir kimsenin kiraladığı bir gayrimenkulü, binek ya da şahsı, kendisi gibi bir başkasına kiraya vermesi caizdir.⁶⁶ İkinci kira ücretinin birinci kiradan düşük ya da yüksek olmasında da sakınca yoktur. Zira menfaate malik olan kimse onun üzerinde dilediği şekilde tasarruf yapabilme yetkisine sahiptir.⁶⁷ Bu bağlamda Mâlikî âlim Karâfi (ö. 684/1285), intifâ mülkiyeti ile menfaat mülkiyeti arasındaki farkı açıklarken, menfaat mülkiyetinin intifâ mülkiyetine göre daha genel ve kapsamlı olduğunu belirtmektedir. Şöyle ki; intifâ mülkiyeti, sadece kişiye özel bir faydalanma hakkını temsil ederken, menfaat mülkiyeti, hem kişinin bizzat kendisinin faydalanmasına hem de sahip olunan hakkı kira gibi bedelli ya da âriyet gibi bedelsiz olarak bir başkasının faydasına sunmaya imkân tanır. Buna göre, bir malı kiralamak suretiyle menfaatine mâlik olan bir kimse, mülkiyet hakkının tabii bir sonucu olarak bu malı belli bir bedel karşılığında bir başkasına kiralaması ya da bedelsiz olarak ondan bir başkasını faydalandırması mümkündür.⁶⁸ Dolayısıyla mezhepte, gıda maddeleri dışında kalan menkul nitelikli mallar da, gayrimenkul varlıklarda olduğu gibi kabzdan önce kira akdine konu olabilmektedir.⁶⁹

Şâfiîlerin sahih olan görüşüne göre, kiracı kiraladığı malı dilediği fiyat üzerinden alt kiralama yoluyla kendisi gibi bir başkasına kiralayabilir; fakat kabzdan önce mutlak olarak herhangi bir malı bir başkasına kiralaması caiz değildir. Şâfiîlere göre alışveriş için geçerli olan bu hükümler kira sözleşmeleri için de aynen geçerlidir. Ancak mezhepteki bir diğer görüşe göre, akdin konusunun menfa-

63 Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 447; Behütî, *Keşşâfu'l-knâ'*, III, 565; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr*, VI, 91; İliş, *Şerhu Minah*, VII, 461; Muhammed Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân*, s. 86 (md. 531).

64 İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr*, VI, 91; Muhammed Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân*, s. 86 (md. 531).

65 Serahsî, *el-Mebsût*, XV, 130; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr*, VI, 29.

66 Sahnûn, *el-Müdevvene*, III, 485, 521; İbn Şâs, *İkdü'l-cevâhiri's-semîne*, III, 936.

67 İbn Abdilber, *el-Kâfi*, II, 748.

68 Karâfi, *el-Furûk*, I, 187.

69 Karâfi, *ez-Zahire*, V, 497; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, III, 163.

at olduğu durumlarda menfaatin teslim alınması kabza bağlı olmadığından, kabzın olmayışı bu konudaki cevaz hükmü önünde bir engel oluşturmaz.⁷⁰

Hanbelîler, kiracının kiraladığı malı bir başkasına ister kiraladığı bedelle, isterse daha fazlasıyla, kullanım bakımından kendisi ile aynı özelliklere sahip bir başkasına tekrar kiralayabilir. Bu konuda ilk kiracının malı kabzetmiş olması şart değildir. Zira kira sözleşmesinde alışverişten farklı olarak tazmin yükümlülüğü kabz ile kiracıya geçmediğinden, kira konusu mal üzerinde tasarruf hakkı kabz şartına bağlanmamıştır.⁷¹

Alt kiralama konusunda, kiracının bu yetkisinin mal sahibi tarafından kısıtlanması da meselenin tartışılan bir başka boyutudur.

Âlimlerin cumhuru, kiracıya karşı ileri sürülen böyle bir şartı hükümsüz (batıl) saymışlardır.⁷² Çünkü kural olarak bir şeyin menfaatine mâlik olan, ondan istediği şekilde faydalanabileceği gibi, aynı şartlarda bir başkasını da faydalandırabilmelidir. Dolayısıyla böyle bir kayıt ya da şart sözleşmenin tabiatına aykırıdır.⁷³

Şâfiî ve Hanbelîlerdeki bir görüşe göre ise kiracı, kiralayan tarafından sunulan bir menfaate sahip olduğundan, mal sahibinin razı olmadığı bir tasarrufta bulunamaz. Dolayısıyla mal sahibinin bu yönde ileri süreceği şart sahih ve kiracı için bağlayıcıdır.⁷⁴

Günümüz çağdaş fetva heyetlerinin alt kiralama konusundaki fetva ve kararlarında; sözleşmede mutabık kalınan esaslar, ilgili yasal düzenlemeler ve örf gibi unsurların göz önünde bulundurulması gerektiğine işaret edilmektedir. Söz gelimi II. Albaraka Zirvesi'nde alınan kararda, alt kiralamanın cevazı için "kiralayanın (mal sahibi) ve örf tarafından bir engel bulunmadıkça" kaydı dikkat çekmekte,⁷⁵ yine Avrupa Fetva Araştırmaları Merkezi'nin XVIII. dönem toplantısında alınan kararda, "sözleşmenin ya da kanunun müsaade etmesi" hususuna vurgu yapıldığı görülmektedir.⁷⁶

Din İşleri Yüksek Kurulu'nun, alt kiralama konusunda, tarafların sözleşmede mutabık kaldıkları şartlar ve örfün belirleyici olduğunu ifade eden fetvası şöyledir:

70 Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 258; a.mlf, *et-Tenbih*, s. 124.

71 Haccâvî, *el-İknâ*, II, 294; Behûtî, *Keşşâfu'l-kınâ*, III, 566.

72 Nevevî, *el-Mecmû*, XV, 58; Behûtî, *Keşşâfu'l-kınâ*, IV, 15; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, VI, 29.

73 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V, 354.

74 İbn Kudâme, *el-Kâfi*, II, 234; Nevevî, *el-Mecmû*, XV, 58.

75 Karârât ve tavsiyat Nedevâti'l-Bereke li'l-iktisâdi'l-İslâmî, s. 38.

76 el-Karârât ve'l-fetâvâ es-sâdira ani'l-Meclisi'l-ürûbbi li'l-iftâ ve'l-buhûs, s. 163.

“Taraflar, kira sözleşmesinde yer alan şartlara uymak zorundadırlar. Buna göre kiraya veren kişi; malını kiraya verirken hangi amaçla kullanılacağını belirlemiş ve üçüncü şahıslara kiraya vermemesini şart koşmuşsa kiracının bu şarta uyması gerekir. Ancak kira sözleşmesinde ev, dükkân, depo, nakil aracı gibi taşınır veya taşınmaz malın hangi amaçla kullanılacağı açık bir şekilde belirtilmemişse, kira akdi geçerli olur ve o beldenin örfü esas alınır. Şayet örf, kiracının bunu başka birisine kiraya vermesine ve dilediği gibi kullanmasına imkân tanıyor; kiracı, kiraladığı malı bir başkasına kiraya verebileceği gibi, herhangi bir ek ücret ödemediği gibi kullanmasına da izin verebilir (Mevsili, el-İhtiyar, II, 124). Günümüzde ise malın sadece kiracı tarafından kullanılması şeklinde bir örf oluşmuştur. Kiralanan malın başkasına devri için mal sahibinden izin alınması gerekir.”⁷⁷

İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI) ise, mülk sahibinin, üçüncü taraflara kiralama konusunda kendi onayının alınması şeklinde bir şart ileri sürmedikçe, kiralanan varlığın peşin veya vadeli, aynı ya da farklı bir fiyatla bir başkasına alt kiralama yoluyla kiralananmasının caiz olduğu görüşünü benimsemiştir.⁷⁸

Netice itibariyle, yukarıda işaret edilen son gruptaki (bazı Şâfiî ve Hanbelî) âlimlerin içtihadının muasır âlimlerin alt kiralama konusundaki fetva ve kararlarında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzdeki yaygın teamül ve yasal düzenlemelerin de bu görüşün uygulanabilirliğini desteklemekte olduğu söylenebilir. Nitekim Türk Borçlar Kanunu’nun⁷⁹ 322. maddesinde “Kiracı, kiraya verene zarar verecek bir değişikliğe yol açmamak koşuluyla, kiralananı tamamen veya kısmen başkasına kiraya verebileceği gibi, kullanım hakkını da başkasına devredebilir. Kiracı, konut ve çatılı işyeri kiralarında, kiraya verenin yazılı rızası olmadıkça, kiralananı başkasına kiralayamayacağı gibi, kullanım hakkını da devredemez” hükmüne yer verilerek, kiracının bedelsiz temlik ya da alt kira hakkı kazanabilmesi mal sahibinin yazılı iznine tabi kılınmıştır.⁸⁰

3. Hizmetlerin Temin Edilememesi Durumunda Tarafların Sorumluluğu

Zimmette kiralama sözleşmeleri, muayyen varlıkların menfaati ya da şahısların emeğine dayalı olarak düzenlenen kira sözleşmelerinden farklı olarak, hizmet verecek şahsın vefatı ya da sözleşme konusu malın helâk olması gibi sebeplerle

77 Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, s. 498-499.

78 AAOIFI, 9-3/3.

79 04.02.2011 tarih ve 27836 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 6098 no’lu Türk Borçlar Kanunu.

80 TBK, md. 322.

iptal olmaz. Zira hizmetin sunulması belirli bir varlık veya şahısla kayıtlanmış değildir. Dolayısıyla, muayyen bir varlık ve şahısla kayıtlı olmayan bu sözleşme türünde, hizmetlerin olması gerektiği gibi sunulmamasından kaynaklı problemlerin sorumluluğu kiralayan tarafa ait olmaktadır. Aynı şekilde zimmette kiralama sözleşmeleri belli bir şahıs ya da varlıkla kayıtlanmadığından, muayyen malların kiralanasından doğacak ayıp muhayyerliği de zimmette kiralama işlemi için söz konusu olmamaktadır. Zira sözleşme, mahiyeti gereği kiralayan tarafa bu tür durumlar karşısında, zimmetine almış olduğu hizmeti daha farklı yollarla temin etme gibi bir alternatif sunmaktadır.⁸¹

Hizmet sunan kuruluşlar, genel hizmet politikaları gereği ecîr-i müşterek konumundadırlar. Zira bu tür kuruluşların hizmetleri sadece belli şahıslara özel değildir. Dolayısıyla hizmet sözleşmelerinde kiraya veren konumundaki taraflar, vaktinde ve belirlenen niteliklere uygun olarak sunmuş oldukları hizmetler karşılığında ücrete hak kazanmış olmaktadır. Bu bakımdan, sözleşmenin gereğini yerine getirmediği sürece ücreti hak etmeleri mümkün değildir.⁸²

Mesele ecîr-i hâs (özel işçi) açısından ele alınacak olsa bile, söz gelimi yağmurdan dolayı çalışamayan usta ya da hastalanıp hizmetten aciz kalan hizmetkâr örneğinde olduğu gibi, tarafların kendilerini kiralayan/işverenine tahsis etmedikleri sürece ücret talebinde bulunamazlar.⁸³ Bununla birlikte, söz konusu hizmetlerin satın alan taraflara sunulması için gerekli imkânlar hazırlandıktan sonra, hizmet hakkı elde etmiş olanların bu hizmetten herhangi bir sebeple faydalanmamış olması karşısında, hizmet veren tarafların herhangi bir sorumluluğu olmamalıdır. Zira bu durumda akde konu menfaat hükmen teslim alınmış ve kiracının kendi ihtiyarıyla tükenmiş sayılır.⁸⁴ Söz gelimi, özel bir okul veya öğretmenden, vakti ve saati belli bir sözleşme doğrultusunda ders vermek üzere hizmet alımında bulunmuş ve belirlenen vakitte söz konusu eğitim hizmetini vermek üzere bütün imkânlar hazır edilmişse, öğrencinin o eğitimi almaya gelmemiş olması, belirlenen ücreti vermemesi için bir mazeret teşkil etmez.⁸⁵ Dolayısıyla hizmet sunan tarafların, hizmet için sözleşmede mutabık kalınan şart ve niteliklere uygun şahıs, araç, mekân ve gerekli ekipmanları tahsis etmiş olması, ücreti hak etmelerini meşru kılar.

81 Sa'dî, *İcâretü'l-mevsûf fi'z-zimme*, s. 81-82, 237; Karadâği, *Buhûs fi fıkhi'l-muâmelâti'l-mâliyye*, VII (V/II), 739.

82 Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, I, 697-698.

83 Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, I, 698-699.

84 İbn Kudâme, *el-Muğni*, V, 330, Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, II, 209.

85 Muhammed Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân*, s. 81 (md. 498).

Mezheplerin konu ile ilgili görüşleri üzerinden gidilecek olursa, Hanefilerin bu husustaki görüşünü kanun haline getiren Mecelle'de, kira sözleşmelerinde *istîfâ-i menfaat ile ya da istîfâ-i menfaate iktidar ile ücretin lazım olacağı*⁸⁶ kural olarak benimsenmiştir. Dolayısıyla kira ücreti, yapılan sözleşme ile kiracının yükümlülüğü haline gelmekle birlikte, hizmeti sunacak tarafın bu ücrete hak kazanması, belirlenen hizmetin şartlarına uygun olarak sunulması ve kiracının da bu hizmetlerden faydalanabilme imkânı elde etmesi ile hak edilmiş olmaktadır. Öte yandan Hanefilere göre, taraflardan birinin ölümü, kiracının iflası, seferden vazgeçmesi vb. kiracı için ilave külfet/zarar gerektiren özürlerin meydana gelmesi de yapılan sözleşme için fesih sebebi sayılmıştır.⁸⁷

Mâlikilere göre, belli bir hizmeti gerçekleştirmek üzere kendisiyle kira sözleşmesi akdedilen taraf, bahse konu hizmeti tamamlamadıkça ücrete hak kazanmış olmaz.⁸⁸

Şâfiîler, sözgelimi diş ağrısı olan kimsenin dişinin ağrısının geçmesi ya da dişin düşmesi gibi sebeplerin, doktor ile yapılan sözleşmenin feshine sebep olacağını ve verilen ücretin de iadesinin gerekeceğini belirtmektedirler.⁸⁹ Ancak doktor diş çikecek kadar süreyi hastaya tahsis ederse, dişini çekmesi ya da hasta dişini çektirmek istemese dahi ücreti hak etmektedir.⁹⁰ Dolayısıyla ücrete hak kazanmış olmanın, hizmeti bilfiil olarak sunmak ya da hizmet için gerekli imkânların anlaşmaya uygun bir şekilde ve süresi içerisinde kiracının istifadesine sunulması ile mümkün olduğunun Şâfiîlerce de müsellemlerle olduğu anlaşılmaktadır.

Hanbelilere göre, prensip olarak hizmetin kiralanmasına dayalı sözleşmelerde kiralanana tarafın ücrete hak kazanması, muayyen malların kiralanmasından farklı olarak, üzerinde anlaşılan işin yerine getirilmesi ile olur. Muayyen malların kiralanmasında, kira konusunun kiracıya teslim edilmesi zımnen menfaatin teslimi kabul edilir. Bununla birlikte, hizmet üzerine kurulmuş kira sözleşmelerinde, söz konusu hizmetle ilgili varlıklar hizmete hazır hale getirilmiş ve kiracının bundan faydalanması noktasında da herhangi bir engel söz konusu değilse, mezhepteki ağırlıklı görüşe göre ücret hak edilmiş olur.⁹¹ Öte yandan sözleşme sonrasında ölüm, hastalık, tabii afet vb. elde olmayan bir kısım sebeplerle hizmet talep eden tarafın sözleşmeyi sürdüremeyecek olması durumunda taraflar arasında akdedi-

86 Mecelle, md. 469-470.

87 Meydânî, *el-Lübâb*, II, 105-106.

88 Sahnûn, *el-Müdevvene*, III, 433; Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, IV, 75-76.

89 Zekerîyya el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, II, 209.

90 İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, VI, 136.

91 İbn Kudâme, *el-Muğni*, V, 330; Merdâvî, *el-İnsâf*, VI, 81; Behûti, *Keşşâfu'l-kınâ'*, IV, 41-42.

len sözleşme kendiliğinden fesholunmuş sayılır. Nitekim Hanbelîlerde, vadeli bir kira sözleşmesinde kiracının vefatı durumunda ücretin kiralayan taraf için helal olmayacağı ifade edilmektedir.⁹²

İslam İşbirliği Örgütü'ne bağlı Fıkıh Akademisi'nin XX ve XXI. dönem toplantısında almış olduğu kararlar da mezheplerin yukarıda zikredilen genel kanaati doğrultusunda olup, zimmette kiralama sözleşmesine konu olan menfaatlerde kiralayanın ücrete hak kazanmasının ancak söz konusu menfaatlerin belirlenen süre içerisinde kiracının istifadesine sunulması ile mümkün olacağı yönündedir.⁹³

Sözleşme konusu hizmetlerin belirlenen şart ve koşullara uygun olarak sağlanamaması halinde hizmet alımında bulunan tarafların, satıcı konumundaki taraflara rücu hakkı vardır. Dolayısıyla, özellikle finans kuruluşları aracılığıyla gerçekleşen hizmet sözleşmelerinde ilgili finans kuruluşlarının, süreç içerisinde meydana gelebilecek aksaklıklardan kaynaklı mağduriyetleri müşterilere yüklemek, bu konuda sorumluluk kabul etmeme ve bu gibi hususları baştan şart koşma gibi bir hakkı bulunmamaktadır.⁹⁴ Zira bu tür sözleşmelerde banka, alt kira sözleşmesi yapan taraf olarak müşteriye karşı sorumlu olduğu gibi, hizmet kuruluşları da bankaya karşı aynı şekilde sorumludur. Hizmet sunan kuruluşların zimmeterinde borç halinde bulunan hizmetlerin temin edilememesinden dolayı sorumluluk kabul etmeyip her halükarda ücrete talip olmaları, “kazanç ve kârın ancak risk/tazmin sorumluluğunu üstlenme karşılığında hak edilebileceği”⁹⁵ şeklindeki temel kurala aykırılık teşkil eder. Nitekim muayyen bir mal ve şahıslar üzerine kurulmamış kira sözleşmelerinde hizmeti yüklenen tarafların, belirlenen nitelikteki hizmetleri aynı kalite ve şartlarda olması koşuluyla bir başka taraftan temin etme hakkı mevcuttur. Bununla birlikte, hizmet sözleşmesi söz gelimi, belli bir özel okul, hastane, otel vb. örfen kendi içerisinde kalite farkı bulunan ve kiralayan tarafça sahip olunan bir konu üzerinde kurulmuşsa, bu durumda hizmetin ilgili kurumlardan çeşitli sebeplerle temin edilememesinin akdin feshine imkân tanıyan bir unsur olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim insanların örfü ya da değer kriterlerine göre farklılık arz eden ve bu sebeple özel olarak tayin edilen hizmet kuruluşlarından alınacak hizmetin muayyen bir konunun kiralınması olarak değerlendirilmesi gerekir. Zira hizmetin alınacağı şahıs ya da kuruluş bizzat tayin edilmişse, kiralanan bu hizmet bir başka taraftan alınamaz. Sözleş-

92 Merdâvi, *el-İnsâf*, VI, 82;

93 Karar metni için bkz. <http://www.iifa-aifi.org/2385.html> (Erişim: 15.05.2019).

94 Şâviş, “Eseru'l-icâre fi temvili menâfi't-ta'lim fi'l-fikhi'l-İslâmi”, s. 189-190.

95 Ebû Dâvud, “Büyü”, 71; Mecelle, md. 85.

menin farklı bir konu üzerinden gerçekleştirilmesi ücretin hak edilmesi önünde engel teşkil eder.⁹⁶ Ancak hizmetin sunulması, kiracının “şu işi yap” demesi gibi mutlak olarak zikredilip özel olarak şahıs ve kurum tayin etme yoluna gidilme-mişse, kiralanan taraf bu durumda hizmet temininde dilediği şekilde tayin yetki-sine sahip olur.⁹⁷

4. Ücret ve Hizmetlerin Gecikmesi Karşılığında Cezai Şart İleri Sürülmesi

Modern dönemde cezai şart uygulaması, insanlar ve kurumlar arasında ger-çekleşen borç ilişkilerinde karşılıklı yükümlülüklerin garanti altına alınması ve gecikme gibi riskler sebebiyle uğranılacak zararın giderilmesi ya da söz konusu gecikmelere karşı bir yaptırım özelliği taşıması bakımından sözleşmelerin önemli bir parçası haline gelmiştir.

Borcun vadesinde ödenmesi dini ve ahlaki bir yükümlülük olmakla birlikte, geciken borca karşı özellikle malî bir yaptırım uygulanması meselesi günümüzde en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Müşterilerin, kendilerine sunu-lan finansal hizmetlerden doğan ödeme yükümlülüklerini yerine getirmemesi ya da geciktirmesine karşı bir yaptırım mahiyeti taşıyan cezai şartın meşruiyeti de konumuz bağlamında tartışma konusu olan önemli meselelerden biridir.

Klasik fıkıh doktrininde, yükümlülüklerin vaktinde yerine getirilmesini sağ-lamak ve temerrüdün önüne geçilmesi amacıyla devletin uygulayabileceği cezalar kapsamında⁹⁸ tartışılan malî tazir cezası, insanların malının ellerinden haksız yere alınması gibi bir sonuca kapı aralaması endişesinden hareketle genel olarak meşru bir yöntem olarak görülmüştür.⁹⁹ Ayrıca bu yöntemin İslam’ın ilk döneminde söz konusu olduğu fakat daha sonra hükmünün kaldırıldığı (nesh) şeklinde iddi-alara da yer verilmiştir.¹⁰⁰ Ancak Hanefîlerden Ebû Yûsuf’a nispet edilen zayıf bir görüşe göre, devletin böyle bir ceza uygulayabileceği nakledilmişse de, bu görüş fetvaya esas olması bakımından oldukça tartışılmıştır.¹⁰¹ Bu konuda benzer bir yaklaşımın İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve öğrencisi İbn Kayyım el-Cevziyye (ö.

96 Ali Haydar, *Dürru’l-hükkâm*, I, 922.

97 Mecelle, md. 572-573.

98 Borcun gecikmesine karşı uygulanabilecek diğer ceza türleri hakkında ayrıca bkz. Yaran, *İslam Hukukun-da Borcun Gecikmesi*, s. 204-211; Esen, “İslam Hukuku Açısından Borcun Geciktirilmesi Halinde Uygula-nabilecek İşlemler”, s. 38-41.

99 Gazâlî, *Şifâu’l-ğâil*, s. 242-243; Desûkî, *Hâşiye*, IV, 355; Mustafa es-Suyûtî, *Metâlibu üli’n-nühâ*, VI, 224.

100 İbn Nüceym, *en-Nehru’l-fâik*, III, 165.

101 İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, V, 44; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, IV, 61-62.

751/1350) tarafından da benimsenmiş olduğu görülmektedir.¹⁰² İbnü'l-Kayyim, özellikle nesh iddiasına karşı Hulefâ-i Râşidîn ve daha sonra gelen devlet başkanlarının mâlî ceza uygulamalarını belirterek, bu tür cezaların maslahata göre devletin uygulayabileceği bir ceza türü olduğundan söz etmektedir.¹⁰³ Ancak sözü edilen ceza türünün hususi olarak alışveriş ya da para borçlarından kaynaklı gecikmeler için olmayıp genel manada bir tazir cezası türü olarak ele alındığını burada hatırlatmak gerekir.

Borç (karz) ya da ticari muamelelerden kaynaklı alacaklarda, borçluya herhangi bir malî yaptırım uygulanacağına dair şartın sözleşmede yer alması faiz sayılacağından, böyle bir şartın ileri sürülmesi öteden beri âlimlerce caiz caiz görülmemiştir.¹⁰⁴ İslam İşbirliği Örgütü'ne bağlı Fıkıh Akademisi'nin VI, Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî'ye bağlı Fıkıh Akademisi'nin de XI. dönem toplantısında alınan kararlarda, müşterinin taksitlerini vadesinde ödeyememesi halinde, baştan şart koşulmuş olsun veya olmasın herhangi bir fazlalık ödemekle yükümlü tutulmasının haram kılınan faiz kapsamında olduğu hükme bağlanmıştır.¹⁰⁵ Bununla birlikte inşaat, tedarik vb. iş-hizmet taahhüdüne dayalı sözleşmelerin yerine getirilmesinden kaynaklı gecikmelere karşı ileri sürülecek cezai şartlarda günümüz âlimlerince genel olarak herhangi bir sakınca görülmediği söylenebilir.¹⁰⁶

Muasır bazı âlimler, ödeme imkânı olduğu halde vaktinde borcunu ödemeyen kimselerin, banka gibi kuruluşların o süre içerisinde uğramış olduğu maddi zararı ya da mahrum kaldığı kârı, borca tekabül eden miktar oranında müşterilerinden tahsil etmeyi şart koşmalarında bir sakınca olmayacağı kanaatinde dirler. Söz konusu bu bedel, alacaklının mahrum bırakıldığı menfaatin karşılığı olarak uygulanan bir tazminat olarak değerlendirilmiştir.¹⁰⁷ Kurumsal olarak Ürdün İslam Bankası ve Maybank Islamic tarafından benimsenen bu görüş,¹⁰⁸ ülkemizdeki ka-

102 İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ'l-kübrâ*, V, 530; İbnü'l-Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkîn*, II, 75.

103 İbnü'l-Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkîn*, II, 75.

104 Ayyâd el-Anzî, *eş-Şurûtu't-ta'vidiyye fi'l-muâmelâti'l-mâliyye*, I, 404, 415; II, 882.

105 "Karâr bi-ş'e'nî'l-bey' bi't-taksîd", VI/I, 447; Karârâtü'l-Mecma'i'l-fikhiyyi'l-İslâmî - Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî (I-XVII. dönem arası), s. 266.

106 Ebhâsu hey'eti kibâri'l-ulemâ, I, 293-296; "Karâr bi-ş'e'nî mevdûi'ş-şarti'l-cezâ", XII/II, 305-306; AAOIFI, 3-2/3.

107 Darîr, "el-İttifâk alâ ilzâmî'l-medîni'l-mûsir bi-ta'vidi zarari'l-mumâtele", s. 118; Abdullah el-Menî, "Borcunu Ödemeyene Verilecek Ceza", s. 274.

108 Zuhaylî, *Mevsûatü kadâyâ İslâmiyye*, V, 210. Maybank Islamic, müşterinin bankaya karşı malî yükümlülüklerini belirlenen vadede yerine getirmemesi halinde ek olarak iki aylık bir süre daha tanımakta, söz konusu sürenin dolması ve müşterinin de geçerli bir mazeret beyan edememesi durumunda % 1 oranında gecikme bedeli tahsil etmektedir (Dirşevî, *Akdü icâreti'l-mevsûf fi'z-zimme*, s. 190).

tılım bankalarına ait sözleşmelerde de kayıt altına alınmıştır.¹⁰⁹ Ancak Abu Dabi ve Dubai İslam Bankaları gibi, borcun gecikmesine karşı malî ceza uygulanmasını meşru görmeyen bankalar da mevcuttur.¹¹⁰

Bu son görüşün delilleri genel olarak, Hz. Peygamber'den nakledilen; “İmkânı olan kimsenin borcunu ödemeyi geciktirmesi zulümdür”¹¹¹, “Ödeme imkânı olduğu halde borcunu geciktirmek dokunulmazlığı kaldırır ve cezalandırılmayı helal kılar”¹¹², “Zarar vermek ve zarara zararla karşılık vermek yoktur”¹¹³ şeklindeki rivayetlerdir.

Mustafa ez-Zerkâ, borcunu ödeme imkânına sahip kimselere uygulanacak mali cezayı, Şafîî ve Hanbelî mezheplerinin de görüşünden referansla, gasp edilen menfaatlerin tazmini üzerinden değerlendirmektedir.¹¹⁴ Zerkâ, uğranılan zarar ve mahrum kalınan kârın belirlenmesinde mahkemenin takdir edeceği miktarın esas alınmasının faiz töhmetinden korunmak bakımından en uygun yol olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla tarafların kendi aralarında başta belli bir ceza kararlaştırmaları Zerkâ'ya göre de caiz olmayan ve sakınılması gereken bir uygulamadır.¹¹⁵

AAOIFI ve İslami finans kuruluşlarının bazı fetva heyetleri ise, ödeme gücüne sahip olduğu halde vadesinde borcunu ödemeyen müşterilere karşı, hayır işlerinde harcanmak üzere belli oran ya da miktarda malî cezanın sözleşme yoluyla şart koşulabileceğini benimsemektedir.¹¹⁶

Bu son görüş, Muhammed b. İbrâhîm b. Dînâr (ö. 182/798) ve Ebû Abdillâh b. Nâfi' (ö. 186/802) gibi bazı erken dönem Mâlikî âlimlere nispet edilen, belli bir taahhüdü yerine getiremeyen kimsenin teberru (bağış) yükümlülüğü üstlenmesinin (el-iltizâm bi't-teberû) cevazına dair görüşe dayandırılmaktadır.

109 Örnek bazı sözleşmeler için bkz. Ziraat Katılım Bankası A.Ş. Bireysel Kredi Sözleşmesi, md. 11-12, <https://www.ziraatkatilim.com.tr/Documents/BireyselKrediSozlesmesi.pdf> (Erişim: 21.05.2019); Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. Bireysel Finansman Desteği Sözleşmesi, md. 8, <https://www.kuveytturk.com.tr/medium/document-file-1050.vsf> (Erişim: 21.05.2019); Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. Tüketici Finansmanı Sözleşme Öncesi Bilgilendirme ile Talep ve Bilgi Formu, md. 8, Tüketici Finansmanı Sözleşmesi, md. 17, <https://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/bireysel/sozlesmeler-ve-formlar/sayfalar/default.aspx> (Erişim: 21.05.2019); Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. Eğitim/Öğretim ve Yurt Finansmanı Sözleşmesi, md. 4.

110 *Fetâvâ Heyeti'l-fetvâ ve'r-rekâbeti's-şer'iyye li-Benk Dubai'l-İslâmî*, II, 665; Dirşevî, *Akdü icâretî'l-mevsûf fi'z-zimme*, s. 143.

111 Buhârî, “İstikrâz”, 12; Müslim, “Müsâkât”, 33.

112 Ebu Dâvud, “Akdiye”, 29; Nesâî, “Büyü”, 100; İbn Mâce, “Sadakât”, 18.

113 İbn Mâce, “Ahkâm”, 17; Mâlik, *Muvatta*, “Akdiye”, 31.

114 Zerkâ, “Hel yukbelü şer'an el-hükmü ale'l-medîni'l-mümâtil bi't-ta'vîdi ale'd-dâin?”, s. 109.

115 Zerkâ, “Hel yukbelü şer'an el-hükmü ale'l-medîni'l-mümâtil bi't-ta'vîdi ale'd-dâin?”, s. 110-112.

116 AAOIFI, 3-2/1/8, 34-5/2/8; Karârât ve tavsiyât Nedevâtî'l-bereke li'l-iktisâdî'l-İslâmî (1981-2001), s. 91; *Fetâvâ Heyeti'r-rekâbeti's-şer'iyye li-Benki'l-Bahreyn el-İslâmî*, s. 352; Zuhaylî, *Mevsûatü kadâyâ İslâmiyye*, V, 217-218, 220.

Söz konusu bu görüşe ait dayanakların bağlamı incelendiğinde, Muhammed b. Dînâr'ın, "tasadduk şartla bağlayıcı olur" hükmünü verdiği meselenin, kadının nikâh esnasında kocasına, şayet üzerine cariye edinecek olursa bu cariye-nin kendisine sadaka olacağı şartı bağlamında mezhep içerisinde tartışılan bir konu olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Ebû Abdillâh b. Nâfi'den nakledilen görüş de, bir kimsenin kendisinden mal satın almış olduğu birine, şayet bu mal hususunda ileride aralarında bir husumet/dava söz konusu olursa bu malı kendisine sadaka olarak bağışlayacağını taahhüt etmesi meselesinde, söz konusu bu taahhüdün sahibi aleyhine bağlayıcı olacağına dair nakledilen içtihat örneğidir.¹¹⁷ Bu konuda bir başka örnek olarak Kadı Şureyh'in (ö. 80/699) "Kim, hiçbir zorlama olmaksızın kendi nefesine bir şeyi şart kılar, o şart onun için bağlayıcı olur" sözünden de bahsedilebilir.¹¹⁸ Fakat bütün bunların, herhangi bir alışveriş ya da kredi/karz ilişkisinden dolayı tarafların herhangi bir ilave fazlalık ödeyeceklerine dair ileri sürdükleri şart bağlamında verilmiş hükümler olmadığı anlaşılmaktadır.

Borcunu ödeyemeyene karşı hukuki ve cezai yollara başvurmak yerine, miktar artırımına gidilmeksizin mevcut vadede esnekliğe gidilerek borçlunun borcunu ödeyebilmesine imkân tanımak dini ve ahlaki bakımdan tavsiye edilen erdemli bir davranış örneğidir. Bunun yanında, karşılıklı borç ilişkilerinde tarafların kasıtlı olarak ödemedede bulunmama riskine karşı da rehin ya da kefalet gibi tedbirlerle alacakların güvence altına alınması, öteden beri başvurulması meşru kabul edilen yollar olmuştur. Kamu otoritesinin, cezai müeyyide olarak malî ceza yöntemini kullanabilmesi belli ölçüde meşru kabul edilebilirse de, bu yöntemin haksız ve sebepsiz mağduriyetlere yol açacak şekilde kullanılmaması için de gerekli tedbirlerin alınmış olması ve söz konusu ceza için haklı gerekçelerin olduğu tespit edilmelidir. Finans kuruluşlarının ise, borcun tahsilinde başvurduğu hukuki yollar sebebiyle ödemek zorunda kaldığı fiilî masraflar ve enflasyondan kaynaklı oluşan zararı talep etme dışında, malî ceza şartı ileri sürme gibi bir yetkilerinin bulunduğunu fikhî açıdan temellendirmenin zor olduğu kanaatindeyiz. Bu sebeple söz konusu kuruluşların, gecikme ve temerrüt gibi durumlar karşısında kefalet veya teminat gibi gerekli ön tedbirleri almasının faizsiz finans prensibinin zedelenmeden devam ettirilmesi bakımından başvuru- labilecek en güvenli yol olduğu söylenebilir.

117 Hattâb, *Tahrîru'l-kelâm*, s. 170-171.

118 Buhârî, "Şurût", 18.

SONUÇ

Mülk yoluyla sahip olunamayan varlık ya da hizmetlerden kiralama yoluyla faydalanabilme imkânının bulunması finansal ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Kendine özgü hususiyetleri ile oldukça esnek bir yapıya sahip olan kira sözleşmeleri İslamî finans sektörüne, müşterilere sunulabilecek faizsiz finansal hizmetleri çeşitlendirme noktasında önemli alternatifler sunmaktadır.

Çalışmanın içeriğinde de görüldüğü üzere, ihtiyaç duyulan hizmetlerin kira esasına dayalı sözleşmeler üzerinden temin edilmesine dayalı zimmette kiralama uygulamalarının, âlimler tarafından ilkesel olarak öteden beri kabul görmüş olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmada konunun tafsilatına dair tartışmalar çerçevesinde ulaşılan neticeler şu şekilde ifade edilebilir:

a) Zimmette kira modeline dayalı hizmet finansmanı sözleşmeleri taraflar için bağlayıcı muavazalı akitler sınıfında yer alıp, haklı bir sebep bulunmadıkça tek taraflı olarak feshedilemez. Müşterinin finans kuruluşundan almayı taahhüt ettiği hizmetleri almaktan vazgeçmesi sebebiyle bankanın fiilen karşı karşıya kalabileceği zararı telafi etmek üzere müşteriden bir miktar güvence bedeli alması mümkündür.

b) Bir tür kira sözleşmesi olarak kabul edilmesi gereken zimmette kiralama esasına dayalı hizmet finansmanı sözleşmelerinde, hizmet ya da menfaatin vadeye yapılmasına karşılık ücretin ödenmesine vade yoluyla esneklik tanınması akdin doğasından kaynaklanan bir durum olması hasebiyle fıkhen sakınca teşkil etmemelidir.

c) Alt kiralama işlemine konu olacak hizmetler, muayyen bir şahıs ya da varlıkla kayıtlı olmadığından, menfaatin teslim alınması ve tazmin yükümlülüğü oluşmasında kabzın somut bir etkisi bulunmamaktadır. Zira kira sözleşmesinin konu edindiği menfaat, somut varlıkları konu edinen alışverişin aksine akitle kabzedilmiş sayılır. Dolayısıyla kiralanan hizmetin kabz olmaksızın alt kiralama sözleşmesine konu olmasında bir sakınca olmamalıdır.

d) Kiracının alt kiralama yetkisinin mal sahibi tarafından kısıtlanması meselesinde, klasik dönem âlimlerinin cumhuru, sahip olunan menfaat mülkiyetini sınırlandırıcı şartları hükümsüz saymış olmakla birlikte, taraflar arasındaki muhtemel anlaşmazlıkların önüne geçilmesi bakımından yasal engel ve mâlik sıfatıyla ilk olarak kiralayan tarafın aksi bir kayıt koymuş olmamasının dikkate

alınması gerekir. Aynı şekilde alt kiralama sözleşmesine konu olan hizmetin ilk kiracı tarafından hakikaten veya hükmen teslim alınması şarttır. Bir başka ifadeyle, kiralayan tarafın, sahip olduğu hizmet hakkı üzerinde serbestçe tasarrufta bulunabilmesinin önünde herhangi bir engel olmamalıdır. Bu şartlara uygun alt kiralama sözleşmesinde, kiracının ikinci kira sözleşmesini daha fazla bir bedelle yapmasında fikhî bakımdan bir sakınca görünmemektedir.

e) Taraflar arasındaki hukuki ilişki bakımından kendileriyle hizmet sözleşmesi yapılan kuruluşlar ecir-i müşterek hükmünde olduğundan, ücrete hak kazanmaları sözleşme konusu hizmeti belirlenen niteliklere uygun olarak sunmalarıyla mümkündür. Hizmet hakkı elde etmiş olan müşterilerin, gerekli imkânlar hazırlanıp istifadelerine hazır hale getirildikten sonra bu hizmetten herhangi bir sebeple faydalanmamış olmaları anlaşılan ücretin ödenmesi önünde herhangi bir engel teşkil etmez.

f) Finans kuruluşlarının, alacaklarını vadesinde tahsil edememe riskine karşı, tahsilat için katlanılacak fiili masraflar ve enflasyondan kaynaklı oluşan zarar dışında müşterilerine sözleşmede ilave malî ceza şartı ileri sürmesi caiz olmamalıdır.

Kaynakça

- AAOIFI, *el-Meâyîruş-şer'iyye*, Dâru'l-Meymân, Riyad 1437/2015.
- Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. Eğitim/Öğretim ve Yurt Finansmanı Sözleşmesi. <https://www.albaraka.com.tr/assets/tr/pdf/sozlesme-formlar/Egitim-Ogretim-ve-Yurt-Finansmani-Sozlesmesi.pdf>
- Ali Haydar Efendi, Hocaeminefendizâde, *Düreru'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, Matbaa-i Tevsî-i Tibâat, İstanbul 1330/1912.
- Anzî, Ayyâd b. Assâf b. Mukbil, *eş-Şurûtu't-ta'vidiyye fi'l-muâmelâti'l-mâliyye*, Dâru Künûzi İşbilyâ, Riyad 2009.
- Ayub, Muhammad, *Understanding Islamic Finance*, John Wiley & Sons Ltd., West Sussex 2007.
- Bardakoğlu, Ali, "İcâre", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000.
- Behûtî, Mansur b. Yûnus b. Salâhiddîn, *Şerhu Müntehe'l-irâdât*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1993.
- , *Keşşâfu'l-kınâ'*, thk. Ebû Abdillâh Muhammed Hasen İsmail, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-sahîh*, Daru İbni'l-Cevzî, Kahire 2010.
- Cüyûsî, Ahmed Muhammed -Şattî, Ali Süleyman, "Temvîlu'l-menâfi' ve'l-hidemât fi'l-müessesâti'l-masrifîyye el-İslâmiyye edl-Ürdüniyye", *Mecelletü'l-Müsennâ li'l-ulûmi'l-idâriyye ve'l-iktisâdiyye*, c. IV, sy. VIII, 2014.

- Darîr, Siddîk Muahmmmed Emin, “el-İttifâk alâ ilzâmî'l-medîni'l-mûsir bi-ta'vîdi zararî'l-mumâtele”, *Mecelletü Ebhâsî'l-İktisâdî'l-İslâmî*, c. III, sy. I, 1405/1985.
- Debûsî, Ebû Zeyd Ubeydullah b. Ömer, *Tesîsü'n-nazar*, nşr. Zekerîyya Ali Yûsuf, Matbaatü'l-İmâm, Kahire ts.
- Desûkî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arefe, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhî'l-kebir (Ebû'l-Berekât Ahmed ed-Derdîr'in “eş-Şerhu'l-kebir” adlı eseri ile birlikte)*, Dâru'l-Fikr, ts.
- Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, DİB Yayınları, İzmir 2018.
- Dirşevî, Âmir Abdurraûf, *Akdü icâretî'l-mevsûf fi'z-zimme ve tavzîhuhû fi't-temvîli'l-muâsir –Dirâse fikhîyye tatbikiyye* (Basılmamış Doktora Tezi), Câmîatiü Malâya – Akadîmiyyetü'd-Dirâsâtî'l-İslâmiyye, Kuala Lumpur 2017.
- Duman, Soner, “Günümüz Fikhî – İktisâdî Problemlerin Değerlendirilmesinde Fikhî Mirasımız ile İlişki Biçimimiz”, *İslami Finansa Ürün Geliştirme Süreçleri (İslam Ekonomisi ve Finansı Çalıştayları – 3 Bildiriler Kitabı)*, Beşiz Yayınları, Sakarya 2015.
- Ebhâsu hey'eti kibârî'l-ulemâ, er-Riâsetü'l-Âmme li'l-Buhûsî'l-İlmiyye, Riyad 2013.
- el-Fetâvâ'l-Hindîyye*, el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, Bulak 1310/1892.
- el-Karârât ve'l-fetâvâ es-sâdira ani'l-Meclisi'l-ürûbi li'l-iftâ ve'l-buhûs (I-XX dönem), b.y., 1434/2013.
- Esen, Hüseyin, “İslam Hukuku Açısından Borcun Geciktirilmesi Halinde Uygulanabilecek İşlemler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. XXXVI, 2012.
- Fetâvâ Hey'eti'l-fetvâ ve'r-rekâbeti's-şer'iyye li-Benk Dubai'l-İslâmî*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, ts.
- Fetâvâ Hey'eti'r-Rekâbeti's-Şer'iyye li-Benki'l-Bahreyn el-İslâmî*, İdâretü'r-Rekâbeti's-Şer'iyye, Manama 2016.
- Gazâlî, Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed, *Şifâu'l-ğalîl fi beyâni's-şebhi ve'l-muhayyeli ve beyâni't-talîl*, Thk. Hamd el-Kebîsî, Mektebetü'l-İrşâd, Bağdat 1971.
- Haccâvî, Ebu'n-Necâ Şerefüddîn Mûsâ b. Ahmed, *el-İknâ' fi fikhî'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, Thk. Abdüllatif Muhammed Mûsâ, Dâru'l-Marife, Beyrut, ts.
- Hammâd, Nezîh, *Fî fikhî'l-muâmelâtî'l-maliyye ve'l-masrifiyye el-muâsıra*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk 2007.
- Haskefi, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *ed-Dürü'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebşâr*, Thk. Abdülmünim Halil İbrahim, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2002.
- Hattâb, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed, *Tahrîru'l-keâm fi mesâili'l-iltizâm*, Thk. Abdüsselâm Muhammed eş-Şerîf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1984.
- Hevâmile, Muhammed Ali Yûsuf, “Tahkîku re'yi'l-Hanefiyye fi hükmi'l-icâretî'l-mevsûfe fi'z-zimme”, *Mecelletü İslâmiyye İlmiyye Muhakkeme*, Yıl: XII, sy. XXVIII, 1439/2017.
- <http://www.iifa-aifi.org/2348.html>
- <http://www.iifa-aifi.org/2385.html>
- <https://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/hakkimizda/katilim-bankaciligi-sistemi/sayfalar/icazet-belgeri.aspx>
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed, *Kitâbu'l-kâfi fi fikhî ehlî'l-Medîne*, Thk. Muhammed el-Moritânî, Mektebetü'r-Riyâd el-Hadîse, Riyad 1978.

- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1992.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, *el-Kitâbu'l-musannef fi'l-ehâdîsi ve'l-âsâr*, Dâru't-Tâc, Beyrut 1989.
- İbn Hacer el-Heytemî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *Tuhfetü'l-muhtâc fi şerhi'l-Minhâc (Abbâdî ve Şirvânî'nin Hâşiyesiyle birlikte)*, Mektebetü't-Ticâriyye, Mısır 1983.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saïd, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2002.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsüddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebîbekr, *İ'lâmu'l-muvakkûn an-Rabbî'l-âlemin*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1996.
- İbn Kudâme, Ebu Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğni*, Mektebetü'l-Kâhire, 1968.
- , *el-Kâfi fi fıkhi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, Thk. Muhammed Hasen Muhammed İsmâil eş-Şâfi, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid, *Sünen*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2009.
- İbn Müflih, Şemsüddîn Muhammed, *Kitâbu'l-fürû' (Merdâvî'nin "Tashihu'l-furû'" adlı eseriyle birlikte)*, Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2003.
- İbn Nüceym, Sirâcüddîn Ömer b. İbrâhîm, *en-Nehru'l-fâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, Thk. Ahmed İzzü İnâye, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2002.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik (Muhammed et-Türî'nin Tekmülesi ve İbn Âbidîn'in Hâşiyesi ile birlikte)*, Dâru'l-Küttâbî'l-İslâmî, Beyrut, ts.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velid, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Thk. Ali Muhammed Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcüd, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2010.
- İbn Şâs, Ebû Muhammed Celâlüddîn Abdullah b. Necm, *İkdü'l-cevâhiri's-semine fi mezhebi âlimi'l-Medîne*, Thk. Hamîd b. Muhammed Lahmar, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 2003.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalîm, *el-Fetâvâ'l-kübrâ*, Thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ – Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethu'l-kâdir*, Dâru'l-Fikr, ts.
- İmrânî, Ebu'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr Sâlim b. Es'ad, *el-Beyân fi mezhebi'l-İmam eş-Şâfi*, Dâru'l-Minhâc, Beyrut 2000.
- İsbehânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh, *Müsnedü'l-İmam Ebi Hanîfe*, Thk. Nazar Muhammed el-Fâryâbî Mektebetü'l-Kevser, Riyad 1994.
- Karadâği, Ali Muhyiddîn, *Buhûs fi fıkhi'l-muâmelâti'l-mâliyye ("Hakibetü tâlibi'l-ilmî'l-iktisâdiyye" serisi içerisinde)*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmîyye, Beyrut 2013.
- Karâfi, Şihâbüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İdrîs. *el-Furûk*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ts.
- , *ez-Zahire*, Thk. Muhammed Huccî. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Karârât ve tavsiyâtü Nedevâti'l-Bereke li'l-iktisâdi'l-İslâmî (1981-2001), Cidde 2001.
- Karârât ve tavsiyâtü Nedevâti'l-Bereke li'l-iktisâdi'l-İslâmî, nşr. Abdüsettâr Ebû Gudde – İzzüddîn Muhammed Hüce, Cidde 2001.

- Karârâtü'l-heyeti's-ser'iyye bi Masrif'r-Râcihi*, Dâru Künûzi İsbiliya, Riyad 2010.
- Karârâtü'l-Mecmai'l-fikhiyyi'l-İslâmî – Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî (I-XVII. dönem arası), b.y., ts.
- “Karâr bi-şe'ni'l-bey' bi't-taksîd”, *MMFİ*, c. VI/I, ys., 1990.
- “Karâr bi-şe'ni mevdûi's-şarti'l-cezâi”, *MMFİ*, c. XII/II, ys., 2000.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ud, *Bedâi'us-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.
- Kâsım el-Konevî, *Enisü'l-fukahâ fi ta'rîfati'l-elfâzi'l-mütedâvile beyne'l-fukahâ*, Thk. Ahmed b. Abdürrezzak el-Kübeysi, Dâru'l-Vefâ, Cidde 1986.
- Kudâi, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâmet, *Müsnedü's-Şihâb*, Thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985.
- Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. Bireysel Finansman Desteği Sözleşmesi. <https://www.kuveytturk.com.tr/medium/document-file-1050.vsf>
- Menî, Abdullah b. Süleymân, “Borcunu Ödemeyene Verilecek Ceza”, Trc. İshak Emin Aktepe, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. VIII, sy. III, 2008.
- Merdâvî, Alâuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Süleyman b. Ahmed, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcihi mine'l-hilâf*, Thk. Muhammed Hamid el-Fikî, ys., 1956.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-muhtâr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib, *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- Minhâcî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Asyûti, *Cevâhiru'l-ukûd ve muînü'l-kudât ve'l-muvakkûin ve's-şuhûd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996.
- Mohammad Monawer, Abu Talib - Abd Aziz, Akhtarzaite, “Dispute Over the Legality of Al-Ijârah Al-Mawsûfah Fi Al-Dhimmah: A Survey of Fiqhî opinions”, *ISRA International Journal of Islamic Finance*, Vol. 7, Issue 1, 2015.
- Muhammed İliş, *Şerhu Minahi'l-celîl alâ Muhtasari'l-Allâme Halîl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1984.
- Muhammed Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân ilâ ma'rifeti ahvâli'l-insân*, Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, Bulak 1891.
- Mustafa es-Suyûtî, Mustafa b. Sa'd b. Abduh es-Suyûtî er-Ruheybânî, *Metâlibu üli'n-nühâ fi şerhi Gâyeti'l-müntehâ*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Dimaşk 1994.
- Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru İbni'l-Cevzî, Kahire 2009.
- Mv. F. (el-Mevsûatü'l-Fikhiyye), Vizâratü'l-Evkâf ve Şuûni'l-İslamiyye, Kuveyt 1989.
- Nassâr, Ahmed Muhammed Mahmud, “el-İcâretü'l-mevsûfe fi'z-zimme fikhen ve tatbîkan”, *Muhâdarât fi'l-İktisâd ve't-Temvîli'l-İslâmî – Kadâyâ Tatbikiyye*, Merkezün-Neşri'l-İlmî - Câmîatü Melik Abdülaziz, Cidde 2015.
- Nesefî, Necmüddîn Ebû Hafs Ömer b. Muhammed, *Tilbetü't-talebe*, el-Matbaatü'l-Âmire, 1311/1893.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref, *Ravdatü't-tâlibin ve umdetü'l-müftîn*, Thk. Züheyr Şâviş, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1991.
- , *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, Dâru'l-Fikr, ts.

- Râfî, Abdülkerim b. Muhammed b. Abdilkerim, *el-Aziz şerhu'l-Veciz (eş-Şerhu'l-Kebir)*, Thk. Ali Muhammed Avaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- Sâdî, Abdurrahman b. Abdullah, *İcaretü'l-mevsûf fi'z-zimme ve tatbikâtüha'l-muâsıra*, Dâru'l-Meymân, Riyad 1437/2015.
- Sahnûn, Ebû Saïd Abdüsselâm b. Saïd b. Habîb et-Tenûhî, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- Sâvî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed, *Hâşiyetü's-Sâvî ale's-Şerhi's-sağîr*, Dâru'l-Meârif, ts.
- Selmân, Abdülaziz Muhammed, *el-Esile ve'l-ecvibetü'l-fikhiyye*, b.y., 1412/1991.
- Semerkandî, Alâüddîn Muhammed b. Ahmed *Tuhfetü'l-fukahâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1984.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b Ebî Sehl, *el-Mebsût*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1993.
- Şâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1990.
- Şâviş, Velîd Mustafa Ahmed, “Eserü'l-icâre fi temvîli menâfi't-ta'lim fi'l-fikhi'l-İslâmî”, *Mecelleteü's-Şeria ve'l-Kânûn*, c. XVIII, sy. LVIII, 1435/2014.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhim b. Ali, *el-Mühezzeb fi fikhi'l-İmam eş-Şâfî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- , *Kitâbu't-tenbih fi fikhi's-Şâfî*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1983.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, Thk. Ali Muhammed Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- Tûfî, Necmüddîn Ebû'r-Rebî Süleymân b. Abdilkavî, *Şerhu Muhtasari'r-Ravda*, Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Vizâretü's-Şuûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf, Suud 1998.
- Türk Borçlar Kanunu (04.02.2011 tarih ve 27836 sayılı Resmi Gazete).
- Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. Tüketici Finansmanı Sözleşme Öncesi Bilgilendirme ile Talep ve Bilgi Formu. <https://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/bireysel/sozlesmeler-ve-formlar/sayfalar/default.aspx>
- Türkiye Finans Tüketici Finansmanı Sözleşmesi. <https://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/bireysel/sozlesmeler-ve-formlar/sayfalar/default.aspx>
- Yaran, Rahmi, *İslam Hukukunda Borcun Gecikmesi*, M.Ü. İFAV. Yayınları, İstanbul 1997.
- Zekeriyâ el-Ensârî, Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed, *Esne'l-metâlib şerhu Ravdi't-tâlib (Şehâbüddîn er-Remlî'nin hâşiyesiyle birlikte)*, Dâru'l-Küttâbi'l-İslâmî, Kahire ts.
- Zerkâ, Mustafa Ahmed, “Hel yukbelü şer'an el-hükmü ale'l-medîni'l-mümâtil bi't-ta'vidi ale'd-dâin?”, *Mecelleteü Ebhâsi'l-Iktisâdi'l-İslâmî*, c. II, sy. II, 1405/1985.
- Zerkeşi, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh, *el-Mensûr fi'l-kavâid*, Thk. Teysîr Fâik Ahmed Mahmud, Vizâretü'l-Evkâf, Kuveyt 1985.
- Ziraat Katılım Bankası A.Ş. Bireysel Kredi Sözleşmesi. <https://www.ziraatkatilim.com.tr/Documents/BireyselKrediSozlesmesi.pdf>
- Zuhaylî, Muhammed, *Mevsûatü kadâyâ İslâmiyye muâsıra*, Dâru'l-Mektebî, Dimaşk 2009.